

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ФІЛОЛОГІЇ ТА МАСОВИХ КОМУНІКАЦІЙ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ**

До захисту допустити:
зав. кафедри
« ___ » _____ 2021р.

Кваліфікаційна робота
за освітнім ступенем «Магістр» на тему:
**«Методичні засади роботи з діловим стилем мовлення на уроках
української мови в закладах загальної середньої освіти»**

Студентки факультету філології та
масових комунікацій
спеціальності «Середня освіта. Українська
мова і література»
освітнього ступеня «Магістр»
Калініченко Дар'ї Едуардівни

Науковий керівник:
Нікольченко Марія Владиславівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української філології
Рецензент:
Наумова Тетяна Михайлівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
кафедри української мови та словянської
філології ДВНЗ «Приазовський державний
технічний університет»

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою _____
Секретар ЕК _____
« ___ » _____ 202__ р.

Маріуполь – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РОБОТИ ЗІ СТИЛІСТИКИ ПІД ЧАС УРОКІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	6
1.1. Технологія сучасного уроку мови в школі: традиції та інновації.....	7
1.2. Специфіка та основні напрями роботи зі стилістики.....	22
Висновки до 1 розділу.....	45
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РОБОТИ З ОФІЦІЙНО-ДІЛОВИМ СТИЛЕМ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	46
1.1. Конспект уроку розвитку зв'язного мовлення. Повторення Вивченого про мовлення і спілкування, про текст, стилі й типи мовлення (9 клас).....	46
1.2. Конспект уроку розвитку зв'язного мовлення. Ділові папери. Автобіографія. Заява (9 клас).....	51
1.3. Конспект уроку розвитку зв'язного мовлення. Ділові папери. Протокол (11 клас).....	56
1.4. Конспект уроку розвитку зв'язного мовлення. Ділові папери. Звіт про виконану роботу (11 клас).....	59
Висновки до 2 розділу.....	61
ВИСНОВКИ	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	66

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасний процес здобуття освіти є «поліфункціональним феноменом, що характеризується складністю та різноаспектністю» [42, с. 5]. Саме тому під час уроків української мови мають бути враховані особливості та закономірності, які впливають на формування учнівських компетенцій, продумана побудова різних типів уроків та використання продуктивних технологій. В Україні на сучасному етапі розвитку сформована нова мета мовної освіти у закладі загальної середньої освіти. Перед учителем постає надважливе завдання формування й удосконалення вмінь і навичок учнів щодо володіння українською мовою в усіх сферах і видах мовленнєвої діяльності. Тому актуальною є розробка нових підходів, напрацювання актуальних методів і прийомів роботи під час вивчення стилістики на уроках розвитку зв'язного мовлення, з'явилась потреба в удосконаленні та зміні структури та змісту уроку української мови під час вивчення офіційно-ділового функціонального стилю мовлення.

Магістерська робота присвячена розробці методичних засад роботи із офіційно-діловим стилем під час розвитку зв'язного мовлення на уроках української мови у сучасній школі. Під час плідного уроку мови педагог має організувати навчання таким чином, щоб усі діти були залучені до процесу навчання, виявляли знання й активно висловлювали думки. Зауважимо, що основою якісного проведення плідного уроку і появи позитивних результатів такого уроку є спільна діяльність, під час якої кожен учасник робить свій індивідуальний внесок.

Під час написання магістерської роботи ми користувалися ґрунтовними дослідженнями щодо розгляду стилістичних особливостей у викладанні мови в закладі загальної середньої освіти. Специфіка такої роботи висвітлена в дослідженнях багатьох вітчизняних і зарубіжних учених (О. Бондарко, А. Загнітко, Г. Золотова, В. Капінос, С. Карамана, А. Коваль, Л. Мамчур, В. Мельничайко, Н. Остапенко, М. Пентилюк, Л. Паламар та ін.)

Об'єктом дослідження є методичні засади роботи з діловим стилем мовлення на уроках української мови в закладах загальної середньої освіти.

Предмет дослідження – практична реалізація різноманітних технологій вивчення офіційно-ділового стилю мовлення під час уроків у середній школі.

Метою роботи є багатоаспектне дослідження методичних засад роботи із офіційно-діловим стилем мовлення на уроках української мови в закладах загальної середньої освіти. Мета обумовлює низку реалізацію таких **завдань**:

- проаналізувати специфіку сучасного уроку української мови;
- дослідити особливості різноманітних педагогічних технологій;
- з'ясувати специфіку традиційних та інноваційних методів роботи під час уроку української мови;
- виокремити специфічні риси роботи зі стилістикою під час уроків зв'язного мовлення;
- з'ясувати особливості роботи із різними діловими паперами на уроках української мови;
- розробити плани-конспекти уроків, під час яких розглядаються основні види ділових паперів.

Під час написання магістерської роботи були використані такі **методи дослідження**: синтез, аналіз, теоретичний, структурно-функціональний, зіставний, трансформаційний, метод компонентного аналізу, спостереження, конструювання уроку розвитку зв'язного мовлення.

Слід зазначити, що **наукова новизна** роботи полягає у комплексному розкритті прикметних ознак роботи з офіційно-діловим стилем мовлення під час уроків української мови у закладах загальної середньої освіти.

Практичне значення роботи - розроблені плани-конспекти уроків можуть бути використані під час підготовки до практичних занять із методики викладання української мови в закладі загальної середньої освіти.

Структура роботи. Магістерська робота «**Методичні засади роботи з діловим стилем мовлення на уроках української мови в закладах**

загальної середньої освіти» складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаної літератури. Загальний обсяг роботи – 71 сторінка. Під час роботи над кваліфікаційною роботою опрацьовані вагомні наукові й методичні джерела: список літератури до роботи налічує 63 позиції.

Результати роботи апробовані під час Міжнародної науково-практичної конференції «Дослідження інновацій та перспективи розвитку науки і техніки у ХХІ столітті» (м. Рівне, 25–26 листопада 2021 р.) XVII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Стратегія розвитку світової та української культури: сучасні акценти та перспективи» (м. Рівне, 18–19 листопада 2021 р.), Декади студентської науки в Маріупольському державному університеті (11–21 березня 2022 р., м. Маріуполь; депоновано).

РОЗДІЛ 1.

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РОБОТИ ЗІ СТИЛІСТИКИ ПІД ЧАС УРОКІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Останнім часом з'явилась нагальна потреба у модернізації шкільної мовної освіти. Сьогодні відбувся помітний розрив між її змістом, рівнем мовленнєвого розвитку школярів і методичною підготовкою вчителів української мови у закладах вищої освіти. М. Вашуленко зазначає: «Новий погляд на вдосконалення мовно-мовленнєвої і методичної підготовки вчителя, з одного боку, і мовленнєвого розвитку ... школярів – з другого, потребує їх узгодження з урахуванням єдності освітньої парадигми особистісно орієнтованої системи освіти. Якісна підготовка майбутнього вчителя в контексті його мовної і мовленнєво-методичної підготовки виходить на рівень базової професійної компетентності, оскільки вона безпосередньо корелює з мовленнєвими вміннями застосовувати інтерактивні методи навчання» [36, с. 3].

Заклад середньої освіти чекає на вчителя, який не тисне на дитину, а спілкується і діє спільно з нею. Творчий учитель уміє організувати діалог, дискусію, групову роботу, володіє різними прийомами підтримання уваги і працездатності учнів, їхньої мотивації до навчальної праці, яка потребує активної мовленнєвої діяльності. Відповідно, з огляду на нову мету мовної освіти у школі перед педагогом постає завдання формування й удосконалення вмінь і навичок учнів щодо володіння українською мовою в усіх сферах і видах мовленнєвої діяльності. Саме тому і з'явилась потреба в удосконаленні та зміні структури і змісту уроку української мови у закладах загальної середньої освіти.

1.1. Технологія сучасного уроку мови в школі: традиції та інновації.

Розвиток сучасної української держави вимагає ґрунтовних змін у системі викладання української мови в закладах загальної середньої освіти. Специфіка суспільного життя в сучасній Україні визначає основне спрямування навчальної діяльності «в гуманізації і гуманітаризації освіти, демократизації всього навчально-виховного процесу. Гуманітаризація освіти передбачає визнання предметів гуманітарного циклу серед інших шкільних дисциплін як найголовніших, найважливіших для формування людини. Гуманізація освіти означає посилення її спрямованості на формування особистості, активне засвоєння у школі тих норм моралі, які вироблені людством протягом багатовікової історії» [44, с. 5].

Саме гуманістичні цінності національної та світової культури визначають зміст людського існування. Утвердження таких цінностей можливе лише в національній школі, що формується на ґрунті народних святинь з урахуванням багатовікової історії народу.

Досить довго школа в українській державі не була національною, у змісті навчально-виховної роботи національна ідея не враховувалася, що і заважало виховувати у дітей народний ідеал національного типу, національні світогляд, психологію, мораль та інше підґрунтя свідомості учня. Саме виховання дітей та юнацтва в дусі національної свідомості є однією з основних передумов відродження нації. Відповідно, основним завданням навчального процесу в сучасному освітньому осередкові має бути формування особистості з урахуванням національних і загальнолюдських цінностей. Євген Пасічник зазначає: «Школа в Україні покликана формувати таку особистість, яка б почувала себе частиною нації, виявляла свою причетність до її історії, традицій, культури, духовного життя» [44, с. 12].

«Прогресивні тенденції розвитку суспільства, що супроводять розбудову України як незалежної європейської держави, диктують соціальне замовлення на всебічно розвинену, духовно багату, самодостатню

особистість, людину з високим рівнем комунікативної компетентності, що передбачається Національною доктриною розвитку освіти України в XXI столітті та Стандартом мовної освіти» [20, с. 5] – зазначає Вікторія Дороз.

Педагогам-словесникам, учителям-україністам відведена важлива роль – навчання учнів української мови (як рідної, як державної, як другої), яке має бути спрямованим на формування свідомої мовної особистості, коли «діти мають пам'ятати, що рівень розвитку рідної мови відображає рівень духовного розвитку нації: словник – це те, що нація знає про світ, а граматики – це те, як вона про цей світ говорить» [20, с. 5].

Українська мова є рідною для значного числа громадян України. Звісно, члени суспільства мають усвідомлювати, що рідна мова є тим духовним багатством, що слід примножувати і розвивати постійно: «Рідна мова виконує насамперед дві соціальні функції – служить засобом розвитку особистості як передумови розвитку народу і використовується як засіб пізнання та комунікації. Розвиток людини відбувається у розумовому й емоційному планах. В обох випадках рідна мова має першорядне значення» [35, с. 9].

Саме завдяки рідній мові дитина сприймає світ, пізнає речі і явища навколишньої дійсності, осмислює та сприймає їх. Перед дитиною постає можливість ознайомитися з різнобічною і багатою діяльністю свого народу, пізнати його свідомість, давню історію і досвід, що відбилися у психіці, звичаях, обрядах та традиціях народу. Саме тому популярною є думка про те, що словниковий склад будь-якої національної мови – це енциклопедія життя нації: «Засвоюючи лексику рідної мови, дитина пізнає духовні якості народу, риси його характеру, його душу і це – стає її надбанням. Рідна мова є для дитини генетичним кодом, що програмує її національну свідомість» [35, с. 9].

Інша сторона суспільної цінності мови – вживання її як засобу комунікації і пізнання, відповідно, мова – це певна модель світу. Саме функцію пізнання активно виконує мова під час навчання дитини, формування її світогляду. Василь Сухомлинський зазначав: «Чим глибше

людина пізнає тонкощі рідної мови, тим тонша її сприйнятливість до гри відтінків рідного слова, тим більше підготовлений її розум до оволодіння мовами інших народів, тим активніше сприймає серце красу слова» [54 с. 201–202]. Тому рідна мова є одним із головних засобів пізнання дитиною дійсності.

Саме рідна мова розвиває емоційні й інтелектуальні людські якості. Саме під впливом прочитаного чи почутого слова дитина може виражати різноманітні емоції. «Слово рідної мови акумулює в собі психічний образ, уявлення, що постає в с відомості людини. Дитина чує слово *берегиня*, і в її уяві виникає образ матері, жінки, яка оберігає свій дім, свою сім'ю, дітей від усього злого. Розглядаючи слова: *дівчина, дівчинка, дівка, дівча, дівчисько*, учень виявляє в них, крім значення, й певну оцінку – позитивну чи негативну. Кожна людина сприймає образ, переданий словом» [35, с. 9]. Загальновідомо, що людина усвідомлює і сприймає образ, закодований у слові. Тому гранично важливим є завдання виховати в дитині поціновувача художнього слова, образного вияву думки. Дитина має багато і вдумливо читати як фольклорні, так і художні твори, оскільки за допомогою рідного слова відбувається осмислення світу, розумовий та духовний розвиток молодого покоління.

Слід пам'ятати, що найважливішим аспектом у вивченні рідної мови є спілкування, оскільки комунікативна функція мови є основною. Рідна мова має стати підґрунтям навчально-виховного процесу і посісти вагоме місце в житті кожної людини. «Навчання рідної мови має бути спрямоване на формування мовної особистості – людини, яка є носієм мови, володіє лінгвістичними знаннями та високим рівнем комунікативних умінь і навичок, дбає про красу й розвиток мови» [35, с. 10]. Саме рівень поступу рідної мови віддзеркалює рівень духовного розвитку нації, а словниковий запас – це те, що нація знає і розуміє про навколишній світ, відповідно, граматикика – це те, як яким способом вона про цей світ говорить.

У сучасних закладах середньої освіти має панувати культ рідної мови, оскільки він є виявом патріотизму та віри у майбутнє, оскільки ставлення до рідної мови, народу, країни є свідченням високої національної самосвідомості, рівня культури, цивілізованості людини. Педагоги мають усвідомлювати, що основою формування мовної особистості є «розвиток індивідуальних якостей мовотворчості, забезпечення вільного самовираження особистості, виховання патріота України» [35, с. 10].

Дзеркалом людської духовної культури є мовна культура особистості, отже навчання рідної мови має бути спрямоване на «формування мовної особистості, яка забезпечує розширення функцій державної мови, творення українськомовного середовища в усіх сферах суспільного життя, природне бажання повернутися в своєму щоденному побутовому спілкуванні до перерваних традицій, до відродження перерваних традицій, до відродження традиційної культури у спілкуванні» [22, с. 30].

Саме тому перед навчальними закладами нового типу стоїть надважливе завдання формування мовної особистості. Такі навчальні заклади мають реалізовувати у своїй діяльності концепцію національної школи. Проте слід пам'ятати, що мовна особистість – це людина з високим розумовим розвитком, моральними принципами, що можуть сформуватися за умови, коли базова освіта з рідної мови посяде вагоме місце в навчальній і виховній системі різних закладів освіти – від дошкільних до вищих.

Підґрунтям курсу української мови у закладі загальної середньої освіти є мовознавча наука – розмаїта система знань про мову, її структуру, основні складові і способи поєднання компонентів у тексті. З огляду на сучасні потреби мовної освіти слід виділити, обґрунтувати і зрозуміти такі поняття, як «мова», «мовлення», «функції мови», «мовленнєва діяльність», «мовна та мовленнєва компетенції», «літературна мова та її норми», «особливості усного та писемного літературного мовлення» [47, с. 8–10].

Глибоке вивчення української мови як рідної дає широкі можливості розвитку мислення школярів, формуванню світогляду учнів: «Засвоюючи

лексичне багатство, граматичну будову і стилістичні можливості рідної мови, вони вчать будувати усні й писемні висловлювання, користуватися мовою у будь-якій життєвій ситуації» [35, с. 11]. Вибудовуючи сучасний урок української мови, учитель має усвідомити, що важливими для процесу навчання є такі ознаки мови: мова є знаковою системою; мовний знак поєднує ідеальне і матеріальне; мова багатофункціональна система, а найголовнішою є комунікативна функція; мова існує в усному і писемному мовленні; мова – нормативне явище; семантика мовних одиниць реалізується саме в тексті.

Під час навчання української мови педагог має усвідомити і розкрити сутність мови і мовлення. Звісно, мова – це знакова система, яка оформлює мислення людей, є засобом вираження думки, усвідомлення і сприйняття навколишньої дійсності, обміну інформацією, вираження широкого кола почуттів та емоцій. Існуючи у свідомості людей, мова реалізується в мовленні. Саме тому розвиток і доля мови залежить від її носіїв, що є важливим аспектом у шкільному вивченні мови.

Сучасний урок української мови у закладі загальної середньої освіти покликаний сформував свідому мовну особистість. Не можна не погодитись із думкою, що «розвиток сучасної освітньої парадигми, постійне оновлення освітніх процесів, запровадження значної кількості освітніх інновацій, наукове розроблення лінгводидактичних засад становлення мовної особистості, послідовний пошук методичного інструментарію, що сприятиме формуванню фахової комунікативної компетентності учнів та студентів, - усе це потребує узагальнення й систематизації через сукупність принципів, методів і засобів навчання молоді» [42, с. 41]. Наприклад, дієвим способом вирішення суттєвих завдань у царині мовної освіти є послідовне запровадження технологічного підходу, тобто використання на уроках української мови системи традиційних і новітніх технологій. Саме такі технології мають сформувати комунікативну компетенцію учнів.

Останнім часом чимало науковців зазначають, що технології під час сучасного уроку мови у закладі середньої освіти є важливим чинником підвищення ефективності й рівня освіти. *Технологія* – це певний комплекс знань, відомостей про певну послідовність окремих операцій під час виробництва чого-небудь. Звісно, що досить довго цей термін стосувався виробничої сфери, індустрії, сільського господарства тощо. Слово технологія вживали, називаючи способи виробництва, обробки, переробки, виготовлення різноманітних предметів, продуктів, матеріалів, засобів і т. ін.

Коли ми говоримо про педагогічну сферу, то слід користуватися терміном *педагогічна технологія*.

Наталя Остапенко зазначає: «*Педагогічна технологія* – система, яку застосовують у педагогічному навчальному просторі і яка складається з набору з чітко визначених відповідно до етапів навчальної діяльності методів, принципів і засобів роботи» [42, с. 42].

Підґрунтям технологічного підходу у навчанні є такі принципи [42, с. 42–44]:

1. Особистісно орієнтований принцип.
2. Принцип системної організації навчання.
3. Функціонально-комунікативний принцип.
4. Інтегративний принцип.
5. Принцип активної взаємодії.

За *особистісно орієнтованим принципом* під час використання технологій у навчанні мови педагог має уважно ставитися до особистості учня з огляду на його наукові і творчі здібності, рівень володіння мовними нормами, мовленнєвими навичками.

Використання *системного принципу* організації навчання забезпечує стійкий результат щодо мовної, риторичної майстерності учнів. Це взаємозв'язок усіх елементів структури навчання мови: «... принцип системності як засадничий принцип технологічного підходу уможливорює розгляд усього розвитку комунікативної компетенції учнів як єдиного цілого,

виокремлюючи при планування навчального компонента відповідні складові, а також урахування особливостей зв'язку між усіма елементами» [42, с. 43].

Одним з найефективніших щодо вивчення мови та різноманітних мовних явищ є функціонально-комунікативний принцип, підґрунтям якого є розуміння мови як основного засобу спілкування. Відповідно, навчання мови має бути максимально спрямоване на використання її під час комунікативного процесу, оскільки «... орієнтація на функціонально-комунікативний принцип забезпечує динаміку комунікативної майстерності школярів, а також уможливорює розвиток сталих мовленнєвих умінь та навичок» [42, с. 43].

Особливості *інтегративного принципу* полягають у тому, що технологічні підходи спрямовані на досягнення комплексної мети, що складається з навчання мови, виховання свідомої мовної особистості і творчого поступу учнів. Відповідно, такий принцип є теж одним із основних під час побудови сучасного уроку з мови: «У процесі навчання мови в школі враховують інтегративні процеси на міждисциплінарному рівні (мова, література, історія, географія, музика тощо) і міжрівневому (фонетика, лексика, морфологія, синтаксис)» [42, с. 44].

Сенс принципу активної взаємодії під час навчання полягає у заохочення учнів до активної співпраці завдяки участі у навчальній і науково-практичній діяльності. Для продуктивного вивчення мови слід послуговуватися такими активними методами навчання, як групові дискусії, ігрове пректування, навчальне моделювання тощо.

Слід зазначити, що технологічний підхід до вивчення української мови має базуватися на чіткому плануванні навчальної роботи, що підпорядкована суворій логіці роботи з учнями. Педагог Оксана Кучерук називає шість взаємопов'язаних етапів реалізації технологічного підходу до навчання української мови. Такі етапи забезпечують системний характер підходу [33]:

- 1) чітке формулювання і конкретизація навчальних, розвивальних і виховних цілей з урахуванням специфіки теми, мовної, мовленнєвої, соціокультурної й діяльнісної змістових ліній та очікуваного результату;
- 2) визначення індивідуальних особливостей учнів і навчальних умов та конкретних педагогічних дій, спрямованих на практичний результат;
- 3) ретельний добір тематичного навчального матеріалу, проєктування з огляду на визначені цілі, визначення потрібних форм, методів і технологій навчання;
- 4) втілення визначених цілей, спрямування на досягнення позитивного результату навчання з мови;
- 5) оцінювання поточних результатів, корекція за потреби системи навчання;
- 6) підсумкове оцінювання та аналіз остаточних результатів навчання мови.

Проблемні питання технології сучасного уроку мови досліджувала Марія Пентилюк, яка зазначала, що технологічний підхід до уроку рідної мови дає можливість вибудовувати такий навчальний процес, який би відповідав змісту, меті і навчальним цілям. Формування і створення технології уроку передбачає постановку мети, визначення змісту, неюхідний вибір форм, методів і засобів навчання, планування ефективного змісту і побудови уроку, розвиває творчий потенціал учителя-словесника [46].

У сучасній педагогічній науці існують різнопланові класифікації педагогічних технологій І. Дичківської, Г. Селевка, О. Пехоти тощо. Наприклад, у класифікації Ілони Дичківської враховані такі критерії:

- рівень застосування (загальнопедагогічні, предметні, локальні та модульні технології);
- провідний чинник психічного розвитку (біогенні, соціогенні та психогенні технології);

- філософська основа (матеріалістичні та ідеалістичні, діалектні та метафізичні, наукові та релігійні, Гуманістичні та антигуманістичні, антропофілософські та теософські, вільного виховання та примусу);
- наукова концепція засвоєння досвіду (асоціативно-рефлекторні, розвивальні та сугестивні);
- ставлення до дитини (авторитарні, дидактоцентристські, особистісно орієнтовані технології);
- орієнтація на особистісні структури (інформаційні, операційні, емоційно-художні й емоційно-моральні, евристичні, прикладні);
- тип організації та управління пізнавальною діяльністю (структурно-логічні, інтеграційні, ігрові, комп'ютерні, діалогові та тренінгові технології) [18].

На сучасних уроках української мови у закладах загальної середньої освіти, на нашу думку, варто впроваджувати такі педагогічні технології: *педагогічного проектування, модульного навчання мови, інтерактивного навчання, інтегрованого навчання*. Зупинимося на їхніх особливостях.

Технологія педагогічного проектування – «...одна із сучасних технологій, яку широко застосовують на уроках української мови в школі і яка має на меті ефективну співпрацю між учителем та учнями задля формування комунікативної компетенції школярів» [42, с. 47]. *Проект* – це певний продукт праці учня чи групи учнів. З огляду на результати самостійної творчо-пошукової роботи можна виділити лінгвістичні, культурологічні, етнографічні, індивідуальні, групові, інтерактивні, інтегровані, міжпредметні тощо проекти.

Технологія модульного навчання у 60-тих роках ХХ ст. була розроблена американськими вченими як альтернатива програмовому навчанню. «*Модуль* – це логічно завершена частина навчального матеріалу, яка обов'язково передбачає наявність етапів контролю знань і вмінь учнів. Головна структурна одиниця модуля – навчальний модуль, який ґрунтується

на зв'язку між тематичним змістовим модулем та формою його презентації» [42, с. 48].

Технологія інтерактивного навчання передбачає активну взаємодію між учасниками навчального процесу – вчителем та учнями. Підґрунтям цієї технології є діалогізація та комунікативна спрямованість на мотивоване засвоєння навчального матеріалу. Інтерактивне навчання є досить популярним під час сучасного уроку української мови і передбачає використання неігрових та ігрових активних методів навчання.

Під час розвитку усного мовлення учнів важливе місце посідає *навчальна гра*. Це активний метод, що може охопити майже всіх учнів у класі. Гра стимулює дітей до комунікації, відтворення навчального матеріалу, поданого для опрацювання.

Слід зауважити, що однією з найточніших є класифікація пізнавальних ігор Петра Щербаня, в якій автор запропонував розподіляти ігри за такими критеріями:

- загальною дидактичною метою;
- характером пізнавальної діяльності;
- характером педагогічного процесу;
- цільовими орієнтаціями;
- ігровою методикою;
- дидактичною метою [42, с. 49].

Відповідно виділяють рольові, ділові, ситуативні ігри, ігри-вправи, інтелектуальні ігри, дидактичні вправи [42, с. 49].

З огляду на плідну організацію роботи під час уроку, найбільш продуктивними є такі інтерактивні технології навчання:

- при кооперативній формі роботи – робота в парах, «Акваріум», робота в малих групах, «Карусель»;
- при фронтальній формі роботи – «Мікрофон», «Мозковий штурм», «Ажурна пилка», навчаючи – вчуся;

- технології навчання в дискусії – «Прес», «Обери позицію», дебати, ток-шоу, «Спрошене судове слухання»;
- інтерактивні ігри – «Рольова гра», «Драматизація», громадське слухання тощо [60, с. 4].

При використанні вищеназваних технологій виграє весь навчально-виховний процес, оскільки вони залучають кожного учня до процесу навчання, обговорення проблемних питань. Це сприяє розвитку критичного мислення, діалогічного мовлення, вміння доводити свою точку зору і комунікувати з іншими учасниками педагогічного процесу. Учні вчаться співпрацювати, взаємодіяти, колективно шукають рішення, беруть активну участь у навчанні та передачі своїх знань іншим людям.

Неігрові активні методи сприяють розвитку комунікативних навичок учнів. Серед них можна виділити аналіз конкретних ситуацій, тренінги та імітаційні вправи: «Одним із ефективних методів є *метод аналізу конкретних ситуацій («кейс-метод»)*. Він полягає в тому, що учням, (переважно старшокласникам) пропонують осмислити реальну життєву ситуацію, опис якої одночасно відображає не тільки яку-небудь практичну проблему, а й актуалізує певний комплекс знань, який необхідно засвоїти під час розв'язання конкретної проблеми» [42, с. 50]. Цікаво, що ця проблема, як правило, має кілька варіантів розв'язання, що дає можливість вибирати варіант саме учню.

Технологія інтегрованого навчання посідає чільне місце під час формування мовної особистості молодого покоління. Вона полягає у рівневому, міжрівневому, міжпредметному взаємопроникненні під час уроку з метою розвитку розумового «потенціалу особистості, її загальної ерудованості, формування позитивних морально-етичних, світоглядних позицій» [42, с. 51].

У педагогіці в межах освітнього простору найпоширенішими видами інтеграції вважаються:

- 1) інтеграція навчального змісту (міжпредметна та внутрішньопредметна);
- 2) інтеграція цілей навчально-виховного процесу;
- 3) інтеграція різних видів розумових і практичних дій та емоційних вражень від навчання;
- 4) інтеграція форм і методів навчання [42, с. 51].

Слід зазначити, що найбільш активно і часто педагоги послуговуються міжпредметною інтеграцією, що буває повною або частковою. *Повна міжпредметна інтеграція*, як зазначає вітчизняний педагог-методист Олександр Біляєв, дає можливість нівелювати деякі недоліки предметної системи навчання (розрізнення і фрагментарність викладу) та залучити потрібні знання із суміжних дисциплін. Це сприяє всебічному і комплексному засвоєнню знань. *Часткова міжпредметна інтеграція* полягає в поєднанні матеріалу з різних предметів, підпорядкованих одній меті. Саме на її основі вибудовують інтегровані уроки [6].

«Інтегрованими можуть бути як аспектні уроки з мови, так і уроки з розвитку зв'язного мовлення. У межах цих уроків відбувається розвиток мовленнєвої вправності, творчості, емоційності та пізнавальної активності» [42, с. 51]. Звісно, методичний підхід до інтегрованого уроку може бути різним, проте вибір методів, засобів і прийомів навчання залежить від майстерності педагога, його досвіду і глибини знань з предмету.

Говорячи про сучасний урок української мови як рідної у закладах загальної середньої освіти, слід пам'ятати, що рідна саме мова є засобом пізнання і осмислення дійсності, вивчення інших навчальних дисциплін, спілкування в позашкільний час вдома, із родиною, друзями, знайомими, саморозвитку і самореалізації особистості.

Розвиток творчої і розумної особистості, активного члена суспільства, неможливий без самостійної діяльності учнів, що формує самоконтроль та самооцінку: «Важливу роль у формуванні національно-мовної особистості учня відіграватиме система тренувальних і творчих вправ, пов'язаних із

побудовою зв'язних висловлювань на патріотичні, історичні, морально-етичні та культурологічні теми» [42, с. 57]. На проведення дослідницької роботи здатен той учень, який уміє визначати проблему, формулювати завдання, знайти способи вирішення проблеми. Відповідно, важливим принципом навчання мови є проблемно-пошуковий принцип.

Для того, щоб вдало реалізувати дидактичні принципи навчання української мови, слід вправно поєднати зміст, методи, прийоми, засоби навчання, типи і структуру уроків: «Урок – форма навчальних занять, здійснюваних в умовах класно-урочної системи навчання, яка характеризується часовими межами, здійснюється з постійним складом учнів відповідно до розкладу, має чітку мету, яка зумовлює його структуру» [42, с. 57].

У лінгводидактиці зустрічаємо декілька підходів до класифікації уроків рідної мови у закладах загальної середньої освіти, проте основними науковці вважають поділ уроків за структурою та навчальною метою. У шкільній практиці найбільш популярною є класифікація за навчальною метою. З огляду на неї, уроки рідної мови умовно поділяються на такі групи:

- 1) *аспектні уроки*, які присвячені вивченню окремих тем і розділів мовознавства;
- 2) *уроки розвитку зв'язного мовлення*, метою яких є розвиток комунікативних умінь і навичок.

О. Біляєв виділяє серед аспектних уроків такі [6]:

- уроки вивчення нового матеріалу (засвоєння нових знань);
- уроки формування вмінь і навичок;
- уроки повторення окремої теми, розділу;
- уроки узагальнення і систематизації вивченого;
- уроки перевірки якості знань, умінь та навичок;
- уроки аналізу контрольних робіт.

Якщо ж на одному уроці перетинаються дві і більше навчальних мети, то такі уроки є *комбінованими*. Наприклад, аналіз контрольної роботи і вивчення нового матеріалу, формування вмінь і навичок та розвитку зв'язного мовлення тощо.

При класифікації уроків розвитку зв'язного мовлення методисти враховують навчальну мету та вид творчої роботи. Відповідно, слід виділяти такі уроки розвитку зв'язного мовлення:

- урок підготовки і побудови усного висловлювання;
- урок написання докладного перекладу;
- урок написання стислого переказу;
- урок написання творчого переказу;
- урок підготовки і написання твору-розповіді;
- урок підготовки і написання твору-опису;
- урок підготовки і написання твору-роздуму;
- урок підготовки і написання творів газетних жанрів;
- урок підготовки і написання ділових документів.

«Для зовнішньої організації уроку важливим є його структурування. Кожен тип уроку має свої компоненти, які пов'язуючись між собою, відзначаються цілісністю, єдиною логікою взаємодії вчителя й учнів. Отже, структура кожного типу уроку – це певна модель, що має властивість змінювати порядок його етапів» [42, с. 58].

Загальновідомо, що саме уроку в закладі загальної середньої освіти педагоги віддають перевагу, порівняно із позакласними заходами та факультативними заняттями. Сучасний урок мови може бути як традиційним, так і нетрадиційним, нестандартним. Нестандартний урок мови – це новий тип уроку, окремий, він є відповідником до вищеназваних традиційних типів уроків.

Внутрішню ж організацію уроку створюють засоби, методи і прийоми навчання. *Метод* – це прийом, спосіб діяльності вчителя та учнів під час уроку. У науковців немає єдиного погляду щодо їхньої класифікації.

Найбільш поширеною є класифікація за способами взаємодії вчителя й учнів під час уроку. Прихильниками цієї класифікації є О. Біляєв, Л. Рожило. З огляду на цю класифікацію, виділяють такі методи роботи: розповідь учителя, бесіда, спостереження за мовними процесами, робота з підручником, метод вправ, проблемне і програмоване навчання, моделювання та конструювання – побудова зв'язних висловлювань.

Засобами навчання є прилади, будь-які засоби, устаткування та обладнання, що використовується під час передавання інформації:

- мовлення вчителя та учнів;
- підручники, посібники, збірники вправ і завдань, диктантів, переказів, словники, енциклопедії тощо;
- роздатковий матеріал (картки із завданнями, малюнки, світлини, тощо);
- наочність (схеми, таблиці, лінгвістичні карти, репродукції картин);
- технічні засоби навчання (аудіо-, відеотехніка, проєктор, навчальне телебачення, комп'ютер, смартфон).

Слід зазначити, що методи і засоби навчання педагога мають використовувати комплексно, з огляду на виховну та навчальну мету уроку, що допоможе активізувати творчість учнів, їхнє прагнення до знань, підвищить результативність навчально-виховного процесу: «Кожний метод – це сукупність методичних *прийомів*, об'єднаних логікою дидактичного завдання. Якщо метод є способом діяльності, що охоплює весь шлях її перебігу, то прийом – це окремий крок, дія в реалізації методу» [42, с. 60], – зазначає Наталя Остапенко.

Розрізняють *прийоми розумової діяльності (логічні прийоми)*: виділення головного, аналогія, конкретизація, порівняння тощо. Такі логічні прийоми є типовими для різних методів навчання. Також існують *навчальні прийоми*: розв'язання задач, прикладів, мовний розбір тощо. Саме системне поєднання різноманітних прийомів створює конкретний метод навчання. Важливо у процесі навчання послідовно їх використовувати. Слід зауважити,

що одні й ті самі прийоми можуть належати до різних методів. Так, прийом запам'ятовування спостерігаємо у репродуктивних і в проблемно-пошукових методах навчання. Він найбільш активний саме в репродуктивних методах, а в проблемно-пошуковому є допоміжним, оскільки допомагає фіксувати в пам'яті основні положення проблемних пошуків.

Отже, для кожного уроку з огляду на його тип і структуру характерна своя методика. Слід пам'ятати, що технологія уроку української мови має бути виваженою, раціональною, оптимальною щодо вибору методів, прийомів та засобів навчання.

1.2. Специфіка та основні напрями роботи зі стилістики.

Мова – це основний засіб спілкування, тому обслуговує комунікативні потреби людини в усіх сферах її діяльності – і в розумовій, і в матеріально-виробничій. Кожен різновид людської діяльності передбачає використання специфічних слів, словосполучень, синтаксичних конструкцій, інтонації, ритму. Ці різновиди мови і називаються *стилем*.

Термін стиль використовується в багатьох галузях знань і в кожній науці в це поняття вкладається свій зміст. Спостерігаємо використання цього терміна в літературознавстві, мистецтвознавстві, мовознавстві. Слід зауважити, що слово «*стиль*» багатозначне (від лат. *stilus* – «паличка для письма», тобто письмове знаряддя, яке використовувалося в часи античного Риму й середньовіччя). У літературі й взагалі у мистецтві стиль означає певну єдність художніх образів і форм їх вираження; спосіб, прийом, метод певної діяльності. А *мовний стиль* – це сукупність мовних засобів вираження, зумовлених змістом і метою висловлювання.

В українській літературній мові звичайно виділяють п'ять функціональних стилів: *науковий, офіційно-діловий, публіцистичний, стиль побутового мовлення і художній*. Кожен зі стилів має свої характерні ознаки й реалізується у властивих йому жанрах. Однак останнім часом слід також згадувати ще один стиль мовлення, який забезпечує потреби релігійні. Це

конфесійний стиль. Характерними рисами конфесійного стилю є вживання старослов'янізмів, застарілих слів, реалій потойбічного світу, використання метафор, символів, порівнянь, алегорій, непрямого порядку слів у реченні, повторів слів і синтаксичних конструкцій: «Споконвіку було Слово, і з Богом було Слово, і Слово було – Бог. Ним постало все, і ніщо, що постало, не постало без нього» [56].

Специфічні риси різних функціональних стилів мовлення вивчає *стилістика*. Відповідно, у закладах загальної середньої освіти робота зі стилістики передбачає ознайомлення учнів з особливостями функціональних стилів мовлення, використанням специфічних мовних одиниць у різних сферах спілкування. Дитина має усвідомити виражальні особливості мови, поглибити свої знання про текст і різні типи мовлення в різноманітних комунікативних ситуаціях.

Завдання вчителя – дати учням поняття про стиль, стилістику, функціональні стилі мовлення, їхні підстили, мовні засоби і жанри використання: «Диференціація функціональних стилів – складна лінгвістична проблема. Це пояснюється тим, що в різних мовленнєвих контекстах можна зустріти елементи різних стилів. Однак в кожному контексті при цьому переважають відповідні стилістичні засоби, які відбираються залежно від основних функцій мови (спілкування, повідомлення, вплив) і тим самим дають можливість відносити їх до того чи того стилю» [35, с. 182].

Знання про стилі мовлення містять перелік специфічних рис, що можуть бути використані вчителям саме у навчальних цілях. Такі риси відображають *стилістичні норми*, які ґрунтуються на загальних мовних і мовленнєвих нормах (культурі мовлення). За кожним стилем мовлення закріплені певні мовні засоби. Саме найвиразніші стилістичні мовні засоби мають стати предметом уваги вчителя під час опрацювання програмного матеріалу зі стилістики. Це буде сприяти засвоєнню учнями різних аспектів стилістики, яка разом із лексикологією, фонетикою, орфографією, граматиною утворює єдине взаємопов'язане ціле.

Слід зазначити, що всі розділи мовного курсу в закладі загальної середньої освіти тісно пов'язані один з одним. Саме під час опанування стилістичних норм української мови найбільш яскраво виявляється ця особливість. Робота зі стилістики починається ще з молодших класів, оскільки стилістична майстерність учнів – важлива умова формування мовної культури людини: « ... в шкільному курсі рідної мови стилістика вивчається поряд з лексикою, фонетикою і граматиною. Учень, що добре знає граматичний матеріал, але не вміє користуватися ним у певній мовній ситуації, не може вважатися грамотним. Мовлення учнів часто засмічується діалектизмами, жаргонізмами. Канцелярськими штампами. Однак навіть без цих дефектів грамотно побудоване мовлення не буде правильним, якщо воно невиразне, позбавлене стилістичного забарвлення» [35, с. 182].

Загальновідомо, що стилістичні знання підвищують грамотність людини, напрацьовують уміння використовувати потрібні засоби мови у різноманітних сферах комунікації за різних умов спілкування. Під час вивчення різноманітних мовних явищ учні мають засвоїти стилістичну специфіку фонетичної системи мови, граматичних форм і засобів зв'язку компонентів з огляду на мовні стилі. Відповідно, стилістичних навичок дитина набуває упродовж роботи з усім шкільним курсом мови.

Підґрунтям вивчення *функціонально-стилістичного аспекту* є принцип цілісного вивчення мови і мовлення. Такий принцип дає вчителю широкі можливості для того, щоб розвивати стилістичні уміння і навички в учнів, усебічно вивчати українську мову. Усі мовні засоби розглядаються в мовному контексті: «Розкриваючи перед учнями виражальні виражальні можливості мовних одиниць, учитель показує особливості їх функціонування, сферу використання, проводить вправи, які вчать школярів оцінювати синонімічні варіанти, їх емоційно-експресивне забарвлення, конструювати речення і тексти із стилістичною метою, використовувати у власному мовленні виучувані мовні засоби» [35, с. 183]. Проте прикрим є той факт, що така робота здебільшого відбувається після написання переказів,

творів і переважно в старших класах після вивчення учнями основних мовних явищ різних рівнів (фонетичних, лексичних, граматичних).

Отже, важливою умовою формування глибоких і стійких знань зі стилістики є систематичне і свідоме вивчення навчального матеріалу, що сприяє стійкому виробленню стилістичних навичок. Під час засвоєння теоретичного матеріалу і виконання різноманітних вправ з різних мовних рівнів учні збагачують свій словниковий запас, дізнаються про стилістичні особливості різноманітних мовних явищ і запам'ятовують їх. Мовна функціонально-стилістична робота передбачає систематичне формування стилістичних умінь і навичок, які дозволять користуватися мовним багатством у власному висловлюванні. Ця робота має допомагати виробляти такі навички [35, с. 183]:

- 1) заміни одних мовних елементів іншими (стилістичні заміни);
- 2) розпізнавання і диференціація стилів, визначення їхніх ознак;
- 3) удосконалення стилю сказаного і написаного (редагування);
- 4) користуватися тим чи іншим стилем;
- 5) стилістичного аналізу, умінь визначати призначення конкретної мовної одиниці у практичному мовленні.

Слід зауважити, що навички розрізнення стилів мовлення виробляються в учнів упродовж вивчення української мови в 5-9 класах. Уже в 5 класі школярі мають розрізняти розмовний, художній та діловий стиль. У старших класах діти вже мають вільно орієнтуватися в ознаках усіх стилів, вільно диференціювати всі функціональні стилі мовлення. Говорячи про вивчення стилістики, слід пам'ятати, що *мова* – це система, об'єктивна єдність, сукупність чітко зорганізованих засобів, призначених для комунікації. А *мовлення* – це практична реалізація мови, процес, конкретне говоріння (усне чи письмове), засіб вираження конкретних почуттів і думок. Саме системність мови, внутрішні та зовнішні зв'язки одиниць мови служать для оформлення мовлення і відображаються в ньому.

Слід зазначити, що вживання мовних одиниць у різних мовних стилях є неоднорідною. Відмінності спостерігаються на різних рівнях мови: лексичному, фонетичному, словотвірному, морфологічному і синтаксичному. Так, наприклад, для художнього мовлення характерні повторення звуків (звукова анафора, епіфора, алітерація, асонанс). Для наукового стилю, що виконує пізнавально-інформативну функцію, таке повторення недопустиме. Якщо говорити про лексичний рівень, то у науковому мовленні домінує абстрактна лексика, терміни з різних галузей знань, точні назви різних явищ і понять, а художнє мовлення вибудовується на конкретній лексиці, емоційно забарвлених словах, оскільки тяжіє до художньо-образної конкретики.

На словотвірному рівні суфіксальні і префіксальні слова в науковому стилі не розуміються як засоби емоційної оцінки. Тут не слід використовувати словотвірні елементи пестливості чи зменшеності, за grubлості. У художньому ж мовленні за допомогою таких суфіксів виражаються найрізноманітніші почуття та емоції (злість, співчуття, зневага, захоплення, за милування тощо).

Отже, специфічні риси кожного зі стилів мовлення спостерігаємо на різних мовних рівнях, про що слід говорити учням, вчити дітей визначати стилістичну приналежність тих чи інших мовних елементів. Зауважимо, що свідоме і систематичне засвоєння матеріалу зі стилістики під час вивчення фонетики, лексики, граматики – важлива умова для формування глибоких і стійких знань. Такі знання створюють позитивне підґрунтя для вироблення комунікативних умінь і навичок [35, с. 187]. Учні мають осмислювати ті засоби, які вони використовують для вираження своїх думок, оскільки лише навички без інтелектуальної аналітичної роботи на допомагають підвищити грамотність, стилістичну в тому числі.

Робота зі стилістики починається ще у початковій школі. На уроках у 1-4 класах вона має супровідний характер, а вправи додаються відповідно до матеріалу уроку. Звісно, що у програмі початкових класів є багато питань, пов'язаних зі стилістикою. Під час вивчення звуків учнів слід ознайомити з

явищем милозвучності української мови. Милозвучність (благозвуччя, евфонію) створюють чергування голосних і приголосних звуків, твердих і м'яких, дзвінких і глухих. Відповідно, під час вивчення звукової системи слід привчати школярів, щоб вони ще з 1 класу уникали в мовленні збігу кількох приголосних чи голосних звуків, використовуючи чергування [i] – [й], [y] – [є] тощо.

Учні молодших класів вивчають основні засоби словотворення, починають поділяти слова на морфемі, добирають спільнокореневі слова. Під час такого аналізу вчитель може навчати дітей правильного і доцільного вживання префіксів, суфіксів, прищеплювати відчуття емоційно-експресивного забарвлення мови. Вправи можуть бути такого типу:

Вправа 80. Від слова *іти* утворити нові, додаючи різні префікси. Зіставити їх і довести, що вони відрізняються своїм значенням. Скласти 2-3 речення [35, с. 189].

Вправа 81. Виділити суфікси у словах *гарненький, гарнесенький, величенький, величезний, височенький, височезний, злющий, біленький* і пояснити, як вони змінюють значення слів [35, с. 189].

Вправа 82. Прочитати речення, розкрити дужки, вживши слова з потрібним префіксом або суфіксом:

До нас прийшла (мала) дівчинка. На галявині ріс (старий) дуб. У (малої) сірої пташки була зламана ніжка. До нас (їхали) гості з Болгарії. Надя (йшла) з кімнати на двір [35, с. 189].

Під час виконання стилістичних завдань на уроках української мови діти запам'ятовують нові мовні одиниці, виробляють навички практичного використання їх: «Збагачення словникового запасу молодших школярів, вироблення практичних навичок грамотності, стилістичної вправності є важливим завданням. Належна увага вчителя молодших класів до стилістики стає важливою передумовою для подальшої стилістичної роботи в 5-9 класах» [35, с. 190].

Більш глибоке ознайомлення з функціональними стилями мовлення відбувається у 5-7 класах. Перед учителем стоїть завдання познайомити школярів зі стилями мовлення, їхніми головними ознаками і рисами, навчити визначати тексти різних стилів. Відповідно, у дітей мають формуватися навички актуального використання різноманітних мовних (лексичних, словотворчих, граматичних) одиниць з огляду на стильову приналежність. Такій роботі присвячені уроки розвитку зв'язного мовлення, що є складовою широкої мовленнєвої діяльності учнів під час навчання у закладі загальної середньої освіти. Розуміння специфіки функціональних стилів мовлення відбувається тоді, коли діти засвоюють програмний матеріал і спостерігають за використанням мовних елементів у різностильових текстах.

Так, за програмою вивчення української мови у закладах загальної середньої освіти вивчають п'ять функціональних стилів мовлення: розмовний, художній і науковий – у 5 класі, офіційно-діловий – у 6 класі, публіцистичний – у 7. А вже у 8-9 класах відбувається повторення вивченого і поглиблення знань зі стилістики, розвиток навичок визначати і створювати різностильові тексти.

Слід зазначити, що «робота над кожним стилем вимагає відповідної послідовності: 1) з'ясування ситуації спілкування, в якій може реалізуватися конкретний стиль; 2) добір теми висловлювання відповідно до стилю; 3) розкриття мовних ознак стилю» [35, с. 191].

Ще до того, як у мовознавстві почало функціонувати поняття «стиль мовлення», робота зі стилістики у шкільному курсі мови виглядала як покращення грамотності та граматичної складової мовлення школяра. Вивчення стилістики практично замінювали опрацюванням культури мовлення. Звісно, культура мовлення тісно пов'язана зі стилістикою, проте у закладі загальної середньої освіти ці види роботи мають свої специфічні риси і їх не можна сплутувати. Так, у курсі шкільної стилістики повинні вивчатися разом із поняттям стилів мовлення і стилістичні засоби лексики, фонетики, граматики, що характеризують кожен зі стилів. Тому у 5-7 класах робота зі

стилістики має ґрунтуватися на особливостях стилів мовлення, їхніх мовних (граматичних, фонетичних, лексичних) та позамовних специфічних рисах: «Зміст роботи зі стилістики в 5-7 класах, таким чином, розширюється: він охоплює не тільки питання структурної характеристики стилів мовлення, а й включає стилістичні ресурси української мови, що характеризують її звуковий склад, лексичний запас і граматичну будову» [35, с. 191].

Позитивним аспектом під час вивчення стилістики є те, що учитель-словесник, який, як правило, викладає і мову, і літературу, має можливість опрацювати з учнями особливості художнього стилю, його мовні ознаки і під час уроків літератури, знайомлячи дітей із літературознавчими термінами. Відповідно, учні опановують стилістику в системі, більш чітко уявляють зв'язок різних навчальних предметів, їхнє практичне значення, адже «стилістика мови і мовлення виховує культуру мовлення, стилістика художньої літератури – культуру читання, глибину сприйняття прочитаного» [35, с. 191].

У 5 класі робота зі стилістики передбачає вивчення різних аспектів. Так, на мовному рівні розглядається фонетична, лексична і граматична специфіка стилів мовлення, доцільність використання тих чи інших мовних одиниць у мовленні, з'ясовуються стилістичні функції мовних одиниць різного рівня. На рівні ж художньої літератури стилістичні особливості розглядаються на прикладі аналізу мови художнього поетичного, прозового, драматичного чи публіцистичного твору, мови усної народної творчості.

Слід пам'ятати, що основою вивчення стилістики є знання школярів про текст, його організацію, композицію, різні типи мовлення. Саме вивчення специфіки текстів створює можливості для розвитку зв'язного мовлення учнів, формує вміння і навички комплексного аналізу тексту з точки зору стилістики. Вивчення особливостей стилістики відбувається в основному на уроках зв'язного мовлення, проте вона буде більш продуктивною, якщо буде відбуватися під час вивчення усіх розділів мовного курсу в закладі загальної середньої освіти.

Вивчення стилістики в 5-7 класах має розпочинатися саме вивченням особливостей кожного функціонального стилю мовлення. Учитель має пам'ятати, що основними принципами вивчення стилістики має стати ознайомлення зі стилями, їх специфікою, «явищами мовної експресії, емоційного забарвлення і багатством лексичної та граматичної синонімії, виробленням навичок володіння стилістичним багатством української мови» [35, с.192]. Метою занять зі стилістики має стати засвоєння основних закономірностей якісного і продуктивного спілкування, коли мовець вибирає доцільні засоби мови для вираження конкретної думки у певній мовній ситуації.

Важливим для методично грамотної організації роботи зі стилістики є не тільки зміст програмового матеріалу, а й час й етап уроку української мови. Сучасна методика дає певну свободу вчителю і не встановлює чітких меж для стилістичної роботи. Головним завданням педагога-словесника є ознайомлення учнів зі стилями мовлення, їхньою характеристикою, активізація вміння розрізнення стильових типів текстів, формування навичок правильного використання граматичних, лексичних і фонетичних засобів у різних ситуаціях спілкування.

Вивчення стилів мовлення передбачає послідовність з'ясування їхніх ознак, функцій та змісту. Починати слід із визначення функцій кожного зі стилів, далі слід навчити учнів вибирати тему висловлювання відповідно до стилю, потім учитель має дати знання про мовні ознаки кожного зі стилів і допомогти учням виробляти навички практичного використання особливостей стилів мовлення.

Під час роботи над стилями мовлення слід пам'ятати, що на тематику і зміст висловлювань значно впливають мета, умови і сфера спілкування. Кожен стиль має свої актуальні теми: в науковому стилі, наприклад, – теми наукових проблем, результати пошукової роботи, в офіційно-діловому – питання, пов'язані з офіційними та особовими документами тощо. Проте

основні відмінності стилів мовлення виявляються саме в мовній структурі і мовному оформленні кожного з них [56].

Табл. 1. Ознаки стилів мовлення

Стиль	Жанри	Основні ознаки стилів і жанрів мовлення			
		Мета мовлення	Сфера спілкування	Форма реалізації стилю	Мовні особливості стилю
Розмовний	-	Обмін інформацією, думками, враженнями, прохання чи подання допомоги, виховний вплив	Функція спілкування. Побутові стосунки з родичами, друзями, знайомими	Діалог	Широко використовуються побутова лексика, фразеологізми, емоційно забарвлені й просторічні слова, звертання, вставні слова, неповні речення тощо
Науковий	Дисертація, монографія, стаття, підручник, лекція, відгук, анотація	Повідомлення про результати наукових досліджень	Функція повідомлення. Наука, техніка, освіта	Монолог	Характерні мовні засоби: терміни, спеціальна фразеологія, складні синтаксичні конструкції; повні речення; логічність, точність, обґрунтованість викладу
Офіційно-діловий	Ділові папери, закон, кодекс, статут, наказ, указ, оголошення, доручення, розписка, протокол, акт, інструкція, лист тощо	Регулювання офіційно-ділових стосунків	Функція інформативна Офіційно-ділові стосунки	Монолог (діалог)	Переважають стилістично нейтральні мовні засоби: стандартна канцелярська лексика, складні речення, немає емоційно забарвлених слів; виклад гранично точний

Публіцистичний	Виступ, нарис, публіцистична стаття, памфлет, фейлетон, дискусія	Обговорення, відстоювання та пропаганда важливих суспільно-політичних ідей, сприяння суспільному розвитку	Функція впливу (діяльності). Громадсько-політичне життя	Монолог (діалог)	Використовуються суспільно-політична лексика, емоційно забарвлені слова, риторичні запитання, вигуки, повтори; тон мовлення пристрасний, оцінний
Художній	Трагедія, комедія, драма, водевіль, роман, повість, поема, вірш, байка	Різнобічний вплив на думки й почуття людей за допомогою художніх засобів	Функція впливу. Мистецтво слова	Монолог	Застосовуються всі мовні засоби, особливо широко – слова в переносному значенні

Загальновідомо, що в різних стилях мовлення вживаються різні мовні одиниці. Саме системність стилістично маркованих мовних засобів і визначає функціональність стилю мовлення: «... відбір мовних засобів – лексичних, морфологічних, синтаксичних – обумовлюється провідними стильовими рисами, котрі в свою чергу залежать від сфери і завдань спілкування. І отже, на уроках ознайомлення зі стилями треба розкрити ці особливості» [35, с. 193].

Ознайомлення учнів із розмовним, науковим і художнім стилями мовлення відбувається вже в 5 класі. Ще під час перших уроків педагог має розкрити сутність мови як найважливішого засобу комунікації, ознайомити школярів зі стилістичним різноманіттям мови, функціями спілкування, які підпорядковуються ситуації та цілям спілкування. Під час наступних уроків слід зосередити увагу дітей на особливостях мовних одиниць, що виражають думку. Для цього можна використати уривки з художніх творів, завдання з підручника.

Знайомлячи п'ятикласників зі специфікою різних стилів мовлення, учитель має пояснити дітям особливості понять мова і мовлення, стилістичне розмаїття мовлення. Діти мають зрозуміти, що мовлення – це мова в процесі

користування нею для комунікації з іншими людьми, «в роботі», практичне говоріння, яке може бути усним і писемним. Так, можна попросити учнів скласти діалог про, наприклад, проведені канікули. На прикладі учнівських реплік показати, як реалізується мова під час практичного говоріння.

Для того, щоб учні зрозуміли особливості кожного стилю, варто ознайомити учнів із позамовними чинниками лінгвістики, що активно можуть впливати на спілкування. Так, на комунікацію впливають обставини мовлення, мовленнєва ситуація, що залежать від сфери реалізації спілкування, адресата спілкування, мети, функції спілкування. Сфера реалізації спілкування може бути офіційною та неофіційною, адресат спілкування – один співрозмовник чи група людей. Мета ж спілкування – це безпосередньо спілкування, вплив чи повідомлення.

Саме після розуміння екстремовних факторів спілкування, учні мають працювати над вибором теми висловлювання з огляду на стиль мовлення: «За поданою вчителем тематикою (пори роки, наукова стаття шкільного підручника, словника, рубрики газет) устанавлюють можливі варіанти текстів і, залежно від функціональної спрямованості, різницю і їх стилістичному оформленні» [35, с. 195]. Слід звернути увагу учнів на критеріях визначення стилів, сфері використання, меті і завданнях мовлення, основних видах висловлювань і основних рисах стилю. Усвідомлення їх відбувається поступово під час вивчення основних мовних розділів.

Найбільш ефективним є вивчення стильових особливостей під час спеціальних уроків з розвитку зв'язного мовлення.

Урок вивчення функціональних стилів слід починати вступним словом про мову, мовлення, стилістичні особливості: «Розповідаючи про одні й ті ж події, явища, предмети, люди по-різному висловлюють свої думки. Так, повідомлення, зроблене для батьків, товариша, учнів класу про відкриття нової експозиції у краєзнавчому музеї, в кожному конкретному випадку буде мати певні відмінності в мовному оформленні, і це закономірно. Наші

висловлювання залежать від того, де ми їх здійснюємо, для кого і з якою метою» 35, с. 195].

Упродовж уроку вчитель може демонструвати за допомогою проєктора зразки текстів і пропонувати визначити їх стильову приналежність, ситуацію, коли можна використати кожен текст, наприклад:

Текст 1.

- *Привіт, Оленко. Брат удома?*
- *Ні, його немає. Десь погнався на велосипеді.*
- *Жаль. Нехай заїде до мене, коли повернеться. Бувай!*
- *До побачення [23, с. 222].*

Текст 2.

Іноді здається, що в метеликів лише два крила, але це не так. Насправді крил у них чотири, як і в більшості інших комах, однак передні крила розташовані в одній площині із задніми, до того ж ще й бувають з'єднані з ними. Ось чому може здаватися, що крил у метеликів удвічі менше, ніж є насправді (З довідника) [23, с. 222].

Текст 3.

Прийшла журилива пора прощання з красним літечком.

У зелені кучері дерев уже влітаються жовті пасма. Чарівниця осінь починає розвішувати на гілках перші золоті дукати чарівного листя. Поступово в золото та багрянець одягається все деревно-чагарникове багатство (Ф. Заверуха) [23, с. 223].

Текст 4.

Стаття 31. Держави визнають право дитини на відпочинок і дозвілля, право брати участь в іграх і розважальних заходах, що відповідають її віку, та вільно брати участь у культурному житті, займатися мистецтвом. Держави поважають і заохочують право дитини на всебічну участь у культурному і творчому житті (З Конвенції про права дитини) [23, с. 223].

Текст 5.

Віками народ витворював цю мову, витворив її, одну з найбагатших мов слов'янства, триста тисяч пісень склала Україна цією мовою, зокрема явивши пісенні шедеври незрівняної краси, дала світові Україна геніальних поетів, зажило українське слово шани й визнання серед народів близьких і далеких (О. Гончар) [23, с. 222].

Учні мають визначити, стиль кожного з уривків, зіставити їх, порівняти мовні засоби, використані у поданих текстах. Продовжувати вивчення стилів мовлення під час засвоєння особливостей лексики і фразеології (визначення ролі лексичних і фразеологічних одиниць в стилістичному оформленні текстів або їх частин), фонетики, граматики і на уроках зв'язного мовлення (складання невеликих висловлювань розмовного, наукового і художнього стилів, актуалізація знань про офіційно-діловий і публіцистичний стиль) [23, с. 196].

У 6 класі під час закріплення знань про офіційно-діловий стиль слід використовувати зразки різних ділових паперів. Учні повинні знати про особливості оголошення, розписки, плану роботи, звіту, заяви. Такі знання допоможуть зрозуміти такі особливості офіційно-ділового стилю, як гранична чіткість висловлювання, правильність, логічність, вживання стандартних мовних зворотів (кліше), спеціальної термінології, загальноприйнятих скорочень, відсутність емоційно забарвлених слів, висловів, властивих розмовному і художньому стилям, наприклад:

Стаття 10. Державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України.

Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування.

Застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом. Конституція України [12, с. 69].

У 7 класі учні більш ретельно вивчають публіцистичний стиль. Важливо, щоб учні усвідомили специфічні риси статті, репортажу, виступу, нарису тощо. Зразком для аналізу може бути використаний такий текст:

Якщо в минулому українська мова часом трактувалася переважно як мова селянська, більше побутова, така, якій багато чого бракувало, не вистачало засобів, скажімо, для викладу складних понять, то хто зважився б, не будиши невзгласом, щось подібне сказати сьогодні? Багатство мови фіксує сьогодні 11-томний Словник української мови (З журналу) [12, с. 69].

Під час уроків систематизації та узагальнення вивченого зі стилістики у 5-7 класах можна використовувати різноманітні завдання, ставити запитання про специфічні риси того чи іншого стилю мовлення. Наприклад, запитати про їхнє значення для побудови висловлювання в тому чи іншому стилі. Слід з'ясувати особливості понять *спілкування, повідомлення, вплив, ситуація мовлення* тощо.

Під час повторення учні мають зробити висновок про те, що умови і завдання комунікації створюють мовленнєву ситуацію: «Кожній узагальненій ситуації, в основі якої лежить сфера спілкування людей, відповідає свій різновид літературного мовлення – стиль. Сфера спілкування людей може бути в побуті, на виробництві, в науковій сфері, в суспільно-політичному, культурному житті» [35, с. 197].

Здобувши стилістичні знання у 5-7 класах, учні можуть легко визначати стилі, відрізнити їх. Головне, знати, у чому полягає своєрідність стилів, які специфічні риси притаманні кожному з них, які екстралінгвістичні обставини впливають на стиль висловлювання і якими засобами це виражається: «Ставимо питання: Що впливає на формування стилю? Яка мета висловлювання в певному стилі? Як будуються тексти різних стилів? Яку функцію виконують стилі мовлення? Які основні ознаки кожного стилю?» [35, с. 197].

Після висловлювання учнів учитель має наголосити на тому, що на висловлювання в конкретному стилі впливає сфера використання мови.

Кожен стиль формується за певних мовленнєвих ситуацій: розмова з друзями, рідними, офіційне повідомлення, спілкування під час наукового диспуту, заклик до активних дій тощо. Відповідно, тексти різних стилів з огляду на обставини мовлення, мету висловлювання, виконують різні функції: повідомлення, спілкування, впливу.

Діти мають зробити висновки, що розмовний стиль формується за неофіційних обставин, обслуговує побутову сферу, невимушену комунікацію. Мовлення має невимушений характер, простий виклад думок, конкретна лексика у розмовному стилі переважає над абстрактною. Цілями розмовного стилю є спілкування двох чи більше людей, обмін думками, оцінка подій і вчинків людей, певна дискусія, доведення своєї точки зору. Ознаками стилю є емоційність, образність, невимушеність висловлювання, емоційність співрозмовників, волюнтативність. Речення короткі, обірвані, здебільшого прості, емоційні.

Учні мають зрозуміти, що художній стиль сформувався під час поступу красного письменства. Його метою є образне змалювання дійсності, емоційний вплив на думки і почуття читачів. У художніх текстах виявляється яскрава образність, експресивність та емоційність, спостерігається чимало виражальних засобів (фігур поетичного синтаксису, тропів). Художня література багата на жанри, теми, ідеї, способи відображення навколишньої дійсності. Все це впливає на побудову художніх текстів.

Відповідно, учні мають зробити висновки про особливості й інших стилів мовлення – наукового, офіційно-ділового і публіцистичного. Після такої роботи можна запропонувати школярам завдання дати визначення кожного зі стилів мовлення, порівняти мовленнєві обставини використання стилів, підготувати висловлювання-монолог на тему «Стилі мовлення» за таким планом:

1. Які стилі властиві українському літературному мовленню?
2. Від чого залежить різноманітність стилів мовлення?
3. Що складає поняття обставини мовлення (мовленнєва ситуація)?

4. Що лежить в основі поділу стилів на розмовний та книжні?

5. Як впливає мовленнєва ситуація на розрізнення стилів мовлення? [35, с. 198].

Говорячи про зміст роботи зі стилістики, слід пам'ятати, що він містить не тільки комплекс теоретичних знань про стилі мовлення загалом, а й їх специфіку, сфери застосування. Така робота передбачає й систему умінь і навичок, які слід сформулювати під час такої роботи.

На сучасному етапі роботи зі стилістики в закладах загальної середньої освіти чимало науковців звертається до питання конкретизації тих стилістичних умінь, що виробляються під час окреслених уроків. Така конкретизація йде в розріз із позицією сучасного мовознавства, що визначає в мові два рівні – мову і мовлення. Мова – засіб спілкування, мовлення – функціонування мови з метою комунікації. З огляду на це науковці визначають приблизну систему умінь, де одні уміння пов'язані із стилістично маркованих мовних одиниць, а інші – призначені для здобуття стилістично забарвленого зв'язного мовлення.

Така сукупність умінь ґрунтується на специфіці діяльності, яка полягає у її сутності, що формує рецептивні і продуктивні навички. Рецептивні навички – розмежовують стилістичні одиниці у готовому тексті, продуктивні ж – аналізують побудову висловлювань. Ці типи ґрунтуються на знаннях та інтуїції: «До стилістичних умінь і навичок відносять такі уміння: розпізнавати й правильно оцінювати стилістичні засоби відповідно до умов і сфери використання: добирати стилістичні синоніми (як синонімічні засоби) з урахуванням мети і завдань спілкування; проводити аналіз тексту певного стилю; компоувати текст у відповідному стилі мовлення; удосконалювати стиль написаного та ін.» [35, с. 200].

Слід зауважити, що уміння визначати і правильно оцінювати стилістичні одиниці в мовленні формується під час роботи із мовними засобами, виконання різноманітних вправ і встановлення стилістичного призначення і значення мовної одиниці в кожному конкретному випадку. На

початку роботи учні вчать визначати стилістичні засоби, а згодом оцінювати їх щодо умов і сфери використання. Напрацювання такого уміння пов'язане з рецептивною діяльністю, підґрунтям якої є мовне чуття і набуті знання зі стилістики.

Не менш важливим є уміння «добирати стилістичні синоніми (як синонімічні засоби) спрямоване на усвідомлення школярами стилістичних відмінностей синонімічних одиниць залежно від мети і завдань спілкування. Характерною особливістю цього уміння (на відміну від попереднього, але також підпорядковане засвоєнню стилістичної системи мови) є реалізація репродуктивної діяльності учнів по виявленню і мотивуванню різних відтінків синонімічних значень» [35, с. 200]. Таке залучення дітей у відбір і використання потрібних морфологічних, лексичних і синтаксичних синонімів або образних, емоційно-експресивних одиниць розширює активний мовленнєвий запас, розвиває мовне чуття.

Одним з найважливіших стилістичних умінь є уміння здійснювати аналіз тексту певного стилю. Таке уміння передбачає свідоме засвоєння учнями певної сукупності знань, необхідної для визначення стильової приналежності аналізованих текстів. Формування такого уміння ґрунтується на рецептивній діяльності, під час якої встановлюється взаємозв'язок між стилістично забарвленими і нейтральними мовними одиницями. Учні вчать визначати, як позамовні чинники впливають на добір мовних стилістичних засобів у мовному потоці. Саме уміння здійснювати стилістичний аналіз мовлення допомагає визначати змістову, жанрово-мовленнєву і стилістичну структуру різноманітних текстів.

Уміння вибудовувати текст у відповідному стилі мовлення реалізує основну мету вивчення української мови як рідної – опанування мовлення як засобу комунікації: «Це одне з найбільш складних умінь, оскільки вимагає обмежень при відборі змісту, мовних і виражальних засобів висловлювання. Продуктивний характер відрізняє його від інших умінь, що сприймаються порівняно з ним як суто навчальні» [35, с. 200].

Формування такого уміння пов'язане із уміннями зв'язного мовлення, що реалізуються під час визначення змісту і межі теми, узгодження основного змісту головної думки, відбору і систематизації матеріалу, висловлювання думки тощо. Уміння зв'язного мовлення визначають добір мовних одиниць з огляду на стиль тексту.

Уміння корегувати і вдосконалювати стиль тексту поєднує уміння співвідносити зміст і форму тексту із певною мовною ситуацією, знаходити і виправляти мовні помилки різного типу, підсилювати стилістичну виразність висловлювання. Саме продуктивна мовленнєва діяльність і знання специфіки стилів допомагає розвинути це уміння.

Для засвоєння і розуміння знань зі стилістики, формування стилістичних умінь і навичок вагомим значення набуває використання різноманітних *стилістичних вправ* – усних і письмових вправ, «що допомагають учням зрозуміти завдання функціональних стилів, провідні риси й особливості їх вираження на різних рівнях мови (лексики, морфології, синтаксису), оволодіти умінням вживати стилістичні ресурси в своїй мовній практиці» [35, с. 201].

На нашу думку, методично виправданим є обґрунтування принципу навчання української мови як рідної саме на текстовій основі. Звісно, тексти мають використовуватися не тільки навчальні та художні, під час навчання слід вживати всю жанрово-стилістичну палітру сучасної мови і мовлення. Відповідно, формування стилістичних умінь і навичок слід здійснювати комплексно і систематично у поєднанні з формуванням граматичних та інших мовних навичок. Такий роботі слід підпорядковувати систему вправ:

- визначення стилю і його основних ознак;
- визначення стилістичних особливостей тих чи інших мовних категорій, заміна одних мовних одиниць іншими, синонімічними;
- редагування усного та письмового висловлення з метою вдосконалення стилю;
- конструювання тексту в певному стилі тощо [26, с. 200].

Добір синтаксичних вправ безпосередньо пов'язаний зі змістом програмного матеріалу у 5-9 класах. Працюючи з цим матеріалом, діти розуміють стилістичне призначення мовних одиниць, тому вправи і поділяються на *лексико-стилістичні, фонетико-стилістичні та граматико-стилістичні*. Формування стилістичних умінь відбувається у три етапи:

- 1) ознайомлення зі стилями;
- 2) аналіз текстів різних стилів;
- 3) редагування чужих і власних висловлювань, трансформація, складання невеликих текстів [35, с. 201].

Спочатку слід використовувати вправи, що вимагають лише спостереження над текстами різних стилів. Так, М. Пентилюк пропонує синтаксичні вправи такого типу [49, с. 114–133]:

Вправа 91. Прочитайте виразно текст. Визначте його стиль і основні ознаки. Знайдіть у тексті слова в переносному значенні і з'ясуйте, з якою метою вони використані.

Шумлять молоді дубочки в степовій лісосмузі, шурхотять торішнім листом. Вони ще сонні, ще не скинули із своїх плечей рудуватих дублених кожухів. Дуби пізно прокидаються весною. А польові клени, осоки й берізки вже викинули клейкі листочки, спалахнули живим зеленим вогнем (І. Цюпа).

Вправа 92. Прочитайте тексти. Визначте їх тему, тип мовлення і стиль. Порівняйте тексти за схожістю та відмінністю.

1) *Того ж дня багато хто з хлопців довідався від Василька про Якимового дивосила. А дехто з легковірних додавав ще й від себе, що Яким своєю чудодійною паличкою змушував дерева вклонитися і шуміти, пускав з хмари дощ, сто разів без перепочинку перепливав ставок... Тож не дивно, що кожному хотілось самому побачити щось подібне, на власні очі пересвідчитись.*

2) *Мати сказала:*

- *Чи не хилить воно на дощ? Від самих обід душно мені, млосно й поперек обзивається. Ондечки й хмари якісь непевні знаходять з поля.*

- То гроза розвідку вислала поперед себе, - авторитетно заявив Яким. - Буду сидіти тут і дивитися... аж покіль не насуне грозова хмара і не почнеться дощ (Лука Ляшенко).

Вправи такого плану містять елементи аналізу текстового матеріалу, проте вповні аналіз реалізується на другому етапі засвоєння знань, коли з'являється осмислення ролі мовних засобів в оформленні висловлювань відповідного стилю. На цьому етапі корисними є вправи, які спрямовані на стилістичний аналіз текстів:

Вправа 93. Прочитайте текст. Визначте стиль мовлення. Зробіть стилістичний аналіз тексту, використовуючи теоретичні відомості підручника. Визначте слова-терміни і вкажіть, як вони впливають на стиль тексту.

Земля – єдина планета Сонячної системи, що знаходиться в сприятливих для виникнення живих істот умовах. Всі частини Землі, в яких розвинуте життя, утворюють особливу сферу – біосферу (М. Янко).

Вправа 94. Прочитайте текст. Які думки викликає прочитане? Якого стилю текст? Як це довести? Назвіть емоційно забарвлені слова, вжиті в тексті. Як вони впливають на його стиль?

Щовесни проростають з кореня буйним зелом полини, цвітуть золотисто-сивою гіркотою серед літа і осипаються пізньої осені дрібненьким темним насінням, яке розносить по степу вітер.

Яка дивовижна стійкість, яка живучість! Чи не так і народ наш, сто раз толочений, топтаний ворожими кіньми і рубаний чужими мечами, стріляний з автоматів і танків, вистояв у битвах, і живе, і гонить з дужого кореня нове пагіння, цвіте й сіється на землі, вибореній, відстояній навіки (І. Цюпа).

Вправа 95. Прочитайте. Визначте, в якій сфері спілкування можливе таке висловлювання, кому адресоване і з якою метою. Встановіть стиль мовлення. Які слова свідчать про офіційно-діловий стиль?

Оголошення

18 квітня в актовому залі школи відбудеться зустріч з акторами обласного музично-драматичного театру.

Початок о 13 годині.

Рада школи [49, с. 114–133].

Під час наступного етапу формуються уміння, що пов'язані з використанням учнями набутих знань про стилі мовлення. Доцільними будуть стилістичне редагування, стилістична трансформація і створення невеликих висловлювань (творів-мініатюр) певного стилістичного спрямування.

«Стилістичне редагування текстів, у яких є елементи іншого стилю, що не відповідають меті і завданням спілкування, допомагає виховувати стилістичну пильність, розвивати мовну інтуїцію. Цей вид роботи супроводжує вивчення програмового матеріалу» [35, с. 203]. Наприклад:

Вправа 96. Прочитайте текст. Чи правильно він оформлений? Що в ньому зайве і чому? Що означає виділене слово і з якою метою воно введене в текст?

Льон цвіте. Його квітки, ніби очиці малят, вдивляються в небо і беруть його барви з веселки – голубі, рожеві, білі, фіолетові, сині...

Льон – давня культурна рослина. Вперше почати культивувати його в Месопотамії, Ассирії, Єгипті, Індії, Китаї... За відомостями стародавньогрецького історика Геродота льон сіяли на території України і Колхиди ще 2500 років тому (М. Ковба).

Вправа 97. Відредагуйте деформований текст. У якому стилі він задуманий?

Наступила весна. Буяє все знову. Розцвіли квіти. На деревах появились бруньки. А бузок і черемуха розпустилися.

Така вправа, як стилістична трансформація тексту, допомагає напрацювати в учнів свідоме ставлення до добору мовних одиниць: школяр має передати зміст тексту іншими і визначити, властиві іншому стилю. Наприклад:

Вправа 98. Ознаки якого стилю має дане речення? Яке слово в ньому потрібно замінити й чому?

У сприятливих умовах на кожній рослині гречки може утворитися до 3 тисяч малесеньких квіток, але лише 4-13 відсотків з них дає зерно.

Вправа 99. У якому стилі оформлено поданий текст? Замініть виділені в ньому слова синонімами. Чи вплинула заміна (трансформація) на стиль тексту?

Якось увечері хтось невеличкий прийшов до нашого вогнища. Шеберхав у траві поряд, але на очі не з'являвся. Ми озброїлися ліхтарями і нумо шукати гостя. Знайшли – це був рудий хом'як. Світло засліпило звірку – вона одвернулася і потюпошила геть (В. Севастьянов).

Найбільш ефективним серед стилістичних вправ є написання учнями творів-мініатюр з конкретним стилістичним завданням.

Вправа 100. Чи доводилось вам бути в лісі восени? Пригадайте свої враження й опишіть їх так, щоб читач усе «побачив» і «відчув». Яким стилем будете користуватися і чому?

Вправа 101. Розкажіть про улюблене дерево (або квітку), користуючись різними стилями мовлення.

Вправа 102. Напишіть твір-мініатюру за даним початком.

Цього ранку ми прийшли до школи раніше... [49, с. 114–133].

Під час роботи зі стилістичними вправами учні набувають умінь, навичок визначати конкретний стиль, усвідомлюють особливості побудови тексту з огляду на мету і завдання висловлювання. Використовувати стилістичні вправи під час навчання слід насамперед у зв'язку з опрацюванням мовних явищ, які мають чітко виражені стилістичні функції. Однак не варто забувати про кількість стилістичних та інших (лексичних, орфографічних, фонетичних, морфологічних, пунктуаційних тощо) вправ. Плануючи використання певного стилістичного матеріалу на уроці, учитель повинен дотримуватися основної мети – засвоєння програмової теми,

оскільки заняття зі стилістики на уроках української мови мають переважно супровідний, але безперервний характер [35, с. 204].

Висновки до 1 розділу. У розділі проаналізовані специфічні риси технології сучасного уроку мови в школі, визначені традиції та інновації, які активно використовуються під час навчального процесу на уроках української мови. Зазначено, що перед навчальними закладами нового типу стоїть надважливе завдання формування мовної особистості. Такі навчальні заклади мають реалізовувати у своїй діяльності концепцію національної школи. Розкриті значення терміна *«педагогічна технологія»*, проілюстровано, що на сучасних уроках української мови у закладах загальної середньої освіти слід впроваджувати педагогічні технології *педагогічного проектування, модульного навчання мови, інтерактивного навчання, інтегрованого навчання.*

Окрім того, у розділі розглянута специфіка та основні напрями роботи зі стилістики на уроках української мови в закладі загальної середньої освіти, запропоноване використання стилістичних вправ різного типу.

РОЗДІЛ 2.

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РОБОТИ З ОФІЦІЙНО-ДІЛОВИМ СТИЛЕМ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Під час уроків української мови учитель має можливість реалізувати свої знання з мови та методики викладання, уміння та досвід під час ознайомлення учнів зі стилістичними особливостями мовлення. У наведених конспектах уроку запропоновані різні форми і методи роботи із офіційно-діловим функціональним стилем української мови під час уроків зв'язного мовлення у 9 та 11 класах.

1.1. Конспект уроку розвитку зв'язного мовлення. Повторення вивченого про мовлення і спілкування, про текст, стилі й типи мовлення (9 клас).

Тема. Розвиток зв'язного мовлення. Повторення вивченого про мовлення й спілкування, про текст, стилі й типи мовлення.

Мета: повторити відомості про особливості мови, мовлення й спілкування, тексту, стилів й типів мовлення; сприяти виробленню в учнів умінь і навичок користуватися різними типами й стилями мовлення; виховувати в учнів любов до рідної мови, розвивати комунікативну компетентність, логічне мислення; сприяти збагаченню учнівської лексики;

Тип уроку: закріплення набутих знань і вмінь.

Обладнання: підручник, комп'ютер, проєктор, презентація.

Перебіг уроку

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАННЯ УЧНІВ

1. Організаційний момент.
2. Оголошення теми та мети уроку.

II. СПРИЙНЯТТЯ Й ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Бесіда з учнями.

1) Пригадати, що вам відомо про мову: для чого служить, як виникла?

Основне призначення мови – бути засобом спілкування між людьми, обміну думками, почуттями, знаннями, емоціями.

2) Прочитати теоретичний матеріал § 1 підручника (основні відомості з теорії спілкування) і назвати характерні риси кожного з розглянутих типів мовлення [14, с. 30].

3) Як впливає на мовлення мовленнєва ситуація? Які її компоненти?

Як засіб спілкування мова передає будь-яку складну думку чи почуття. Вона ґрунтується на мисленні, свідомості.

4) Слід розрізняти мову і мовлення.

Мова – система фонетичних, лексичних і граматичних засобів (фонем, морфем, слів, словосполучень тощо), що служать для вираження думок та почуттів.

Мовлення – це практичне говоріння, практичне користування мовними засобами в процесі мовленнєвої діяльності, яка може здійснюватися в усній або писемній формі.

2. Розглянути таблицю «Вимоги до мовлення», пригадати і запам'ятати основні аспекти, яких слід дотримуватися і у своєму мовленні. Пригадати відоме про основні типи мовлення (*розповідь, опис, роздум*).

Мовлення має бути

Змістовним

Послідовним

Різноманітним

Обов'язкові правила мовлення

Відповідність висловлювання темі, меті й основній думці, уникнення зайвого

Суворий порядок викладу думок

Уживання різноманітних слів і речень, прагнення не повторювати ті самі слова і речення

Точним	Уживання найбільш точних, влучних слів
Виразним	Добір слів і виразів, які найбільш виразно передають основну думку
Доречним	Врахування особистих рис співрозмовника та умов спілкування
Правильним	Нормативна вимова слів, побудова речень

3. Учитель пропонує учням уявити ситуацію: ви вирішили після закінчення дев'ятого класу продовжувати навчання у професійному коледжі і хочете поділитися своїми думками та планами з учителем, батьками, друзями. Яким чином слід вибудувати розмову в кожному окремому випадку? Чим вона відрізнятиметься в спілкуванні з класним керівником, батьками, друзями? Відтворити усно і на письмі перебіг розмов.

4. Бесіда з учнями.

1) Що таке текст?

Текст – це кілька (чи багато) речень, які розташовані в певній послідовності з огляду на зміст, і розкривають певну тему.

Речення в тексті об'єднані за змістом і граматично (за допомогою різноманітних мовних засобів).

Межа речень у тексті позначається розділовими знаками.

Головні ознаки тексту: тема, основна думка, зв'язок речень, їх послідовність, завершеність викладу, підтекстова інформація [14, с. 31].

2) Виразно прочитати поданий текст, визначити його тему і основну думку, придумати заголовок.

Від Пляшевої до Берестечка й Острова – широке поле. Влітку 1661 року тут лютувала битва, що вписана в героїчну й трагічну сторінку історії нашого народу. І хоча 340 років тому доля відвернулася від України, та військо під проводом Богдана Хмельницького вкрило себе невмирущою славою...

1914 року на Журавлісі – невеличкому острівці біля села Пляшевої – звівся мурований Георгіївський храм – пам'ятник, розписаний відомим українським художником Іваном Їжакевичем та його учнями. У цьому храмі стоїть саркофаг із останками козаків та селян, полеглих у Берестецькій битві 1651 року. Сюди ж, на Журавлиху, перенесено з села Острова дерев'яну Михайлівську церкву. За переказами, Богдан Хмельницький із козаками освячували в ній перед битвою зброю. Михайлівська церква з'єднана з Георгіївським храмом 50-метровим підземним переходом. Поряд музей зі зброєю, знайденою на місці битви. (Є. Шморгун.) [14, с. 31].

5. Слово вчителя.

З огляду на спрямування і суспільне призначення літературна мова (унормований, відшліфований варіант загальнонародної мови) поділяється на кілька різновидів.

Різновиди літературної мови, що обслуговують різні галузі суспільно-громадського життя, називаються стилями.

Розділ науки про мову, що вивчає стилі та використання мовних засобів у сферах спілкування, називається стилістикою.

6. Бесіда з учнями.

1) Пригадати відоме про стилі мови, назвати їх.

2) Де (в якій сфері спілкування) використовується кожен стиль?

В українській літературній мові виділяють традиційно п'ять функціональних стилів: науковий; офіційно-діловий; публіцистичний; художній; розмовний, або стиль побутового мовлення. Останнім часом науковці виділяють ще один стиль – конфесійний. Він обслуговує релігійну сферу.

Кожен стиль має: сферу поширення (коло мовців); призначення; систему мовних засобів; стилістичні норми.

6. Визначити, до якого стилю мови належить кожен із поданих нижче текстів.

Текст № 1

Безжальний час не владний над мовою людською. Час жбурляє іржу своєї старості на слова і на тіло мови, та вона молодіє в своїх глибинах, червоно-гаряча, мов любов, і, навіть умерши, вперто воскресає то в священних гімнах, то в книгах поетів, то в записках на камені, на листку папіруса, на піску, на глині, у вдячній пам'яті поколінь. (П. Загребельний.) [14, с. 33].

Текст № 2

Уміння правильно говорити в основному дається в школі, життя ж порівняно мало додає до набутого в шкільні роки. Тому й зрозуміло, яке величезне значення має правильна постановка викладання рідної мови, прищеплення любові й поваги до неї, дбайливого ставлення до мовних скарбів, виховання високої мовної культури, чуття мови. (А. Коваль.) [14, с. 33].

Текст № 3

Оголошення

Аптеки міста приймають у необмеженій кількості лікарські рослини. Рослини здають у висушеному вигляді.

Аптекоуправління [14, с. 33].

Текст № 4

- *Та й мастак ти, Якиме, кашу варити! – скажете ви, кладучи ложку, як уже в казанку не зосталось нічого.*
- *Хіба то я її варив?*
- *А хто ж?*
- *Огонь! - жартує Яким.*
- *То огонь, то огонь... А хто готував?*
- *Яка там готівля? Укинув піона та затовк салом – от і все! [14, с. 33].*

Текст № 5

*Гей у лузі червона калина,
Гей, гей, похилилася,*

*Чогось наша славна Україна,
Гей, гей, засмутилася.
А ми ж тую червону калину,
Гей, гей, та підіймемо;
А ми ж свою славну Україну,
Гей, гей, та розвеселимо.*

(С. Чернецький.) [14, с. 33].

III. ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

Скласти усне повідомлення на тему «Коштовний скарб народу» за поданим планом:

1. Роль мови в житті суспільства.
2. Мова і мовлення.
3. Особливості усного й писемного мовлення.

Оцінювання.

IV. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ: ПОВТОРИТИ ТИПИ Й СТИЛІ МОВЛЕННЯ.

1.2. Конспект уроку розвитку зв'язного мовлення. Ділові папери. Автобіографія. Заява (9 клас).

Тема. Розвиток зв'язного мовлення. Ділові папери. Автобіографія. Заява.

Мета: повторити відомості й поглибити знання учнів про офіційно-діловий стиль мовлення, сфери його застосування, ділові папери; навчити учнів складати автобіографію та заяву; вдосконалювати вміння та навички користуватися офіційно-діловим стилем мовлення; виховувати в учнів любов до рідної мови; сприяти розвитку комунікативної компетентності, логічного мислення; збагаченню учнівської лексики.

Тип уроку: застосування набутих знань і вмінь.

Обладнання: підручник, комп'ютер, мультимедійна дошка, тлумачний словник.

Перебіг уроку

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАННЯ ШКОЛЯРІВ

1. Організаційний момент.
2. Оголошення теми і мети уроку.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ УЧНІВ Запитання до учнів:

- 1) Пригадати і назвати всі відомі стилі мовлення.
- 2) Назвати види ділових паперів.

III. СПРИЙНЯТТЯ Й ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НОВОГО НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Читання спроектованого на дошку тексту.

Офіційно-діловий стиль – мова ділових паперів

Офіційно-діловий стиль – це мова ділових паперів: розпоряджень, постанов, програм, заяв, автобіографій, резолюцій, протоколів, указів, актів, законів, наказів, анкет, розписок та ін. Основна функція офіційно-ділового стилю – інформативна (повідомлення). Сфера вживання зумовлює його жанрову розгалуженість. Більшість жанрів ділового мовлення відображає соціальне спілкування. Власне, функція офіційно-ділового стилю полягає в тому, що він надає висловлюванню характер документів, а відображенням у ньому різних сторонам людських стосунків – офіційно-ділового забарвлення [14, с. 87].

2. Запитання до учнів:

- 1) Які особливості має офіційно-діловий стиль мовлення?
- 2) Де він застосовується?
- 3) Чи властива йому емоційно забарвлена лексика?
- 4) Яка його основна функція?

3. Слово вчителя.

Пригадаємо вірш Дмитра Білоуса «Ділові папери». Учень читає вірш напам'ять:

*Знай, папери в житті – не химери
і не плід канцелярій нудних:*

*ділові необхідні папери
у стосунках людей ділових.*

*Бо спілкуються люди й народи,
а де ж досвіду візьмеш ти, де?
Різні є торговельні угоди,
Міжнародні контракти й т.д.*

*У стосунках бувають моменти:
виникає чи сумнів, чи спір, –
на сторожі стоять документи,
зобов'язання чи договір.*

*В канцелярію йди діловодства,
Любий друже, Михась чи Андрій,
якщо хочеш засвоїти мову
у частині її діловій*

Дмитро Білоус [31, с. 160].

Основний вид офіційно-ділового стилю – документ.

Документ (слово латинського походження, що означає «доказ») – це засіб закріплення на папері інформації про факти, події, явища дійсності і про діяльність людей.

Ділові папери різних видів оформляються за певними стандартами, що полегшує ведення документації, ділового листування. Головний елемент документа – текст.

Основні вимоги до тексту документів:

- 1) достовірність та об'єктивність змісту;
- 2) нейтральність тону, відсутність емоційних та експресивних мовних одиниць, притаманних розмовному, художньому стилям;
- 3) повнота інформації та максимальна стислість;
- 4) гранична чіткість висловлювання.

Далі вивчатимуться такі документи, як **автобіографія** і **заява**.

4. Словникова робота. Визначити за тлумачним словником значення слова «автобіографія».

5. Ознайомитися із правилами складання автобіографії (документа, в якому особа власноручно у хронологічному порядку повідомляє основні факти своєї біографії). Автобіографія подається, наприклад, при вступі до навчального закладу чи на роботу.

Склад автобіографії (її реквізити):

- 1). Назва виду документа.
 - 2). Текст, в якому зазначається: прізвище, ім'я по батькові; дата народження;
місце народження;
відомості про освіту (повне найменування всіх навчальних закладів, у яких довелося вчитись);
відомості про трудову діяльність (повне найменування місць роботи й посад);
відомості про громадську роботу;
відомості про склад сім'ї (батько, мати, чоловік, дружина, діти).
 - 3). Дата написання.
 - 4). Підпис.
- Кожне нове повідомлення пишеться з абзацу.

Зразок (спроектований на дошку):

Автобіографія

Я, Петренко Тетяна Іванівна, народилася 13 травня 1977 року в м. Харкові в родині військовослужбовця.

У 1985 році пішла до першого класу середньої школи № 10 м. Баку (Азербайджан).

У 1986 році у зв'язку зі вступом батька до військової академії переїхала разом з родиною до Києва, де з 1986 до 1989 рік навчалася в с/ш № 128.

З 1989 по 1995 рік навчалася в с/ш № 250 м. Києва. 1995 року вступила до Рівненського державного педагогічного університету на філологічний

факультет денної форми навчання, який закінчила у 2000 році. Здобула кваліфікацію вчителя української мови та літератури. З вересня 2000 до серпня 2021 року працювала вчителем української мови та літератури у ЗОШ №5 м. Рівного. Звільнилась за власним бажанням у зв'язку з переїздом до м. Харкова.

Склад сім'ї:

Чоловік – Петренко Вадим Васильович, 1974 року народження, військовослужбовець-пенсіонер.

Дочка – Петренко Надія Вадимівна, 2002 року народження, студентка.

30.08.2021

(підпис)

6. Ознайомитися із правилами складання заяви (документа, який містить прохання особи (особиста заява) або установи (службова заява) щодо здійснення своїх прав чи захисту інтересів).

Склад заяви (її реквізити):

1). Адресат (назва установи або посада та прізвище й ініціали керівника, на ім'я яких подається заява).

2). Адресант (назва установи або посада, прізвище та ініціали (іноді адреса і паспортні дані) особи, яка звертається з заявою).

3). Назва виду документа.

4). Текст, в якому викладається зміст прохання.

5). Підстава (додаток): перелік документів, доданих до заяви на підтвердження її правомірності.

6). Дата.

7). Підпис.

Заява пишеться власноручно в одному примірнику. Різновидами заяви є заява-зобов'язання (прохання про надання позики), заява про відкриття рахунка, про притягнення до відповідальності та ін.

Зразок (спроектований на дошку):

Директорові Кам'янець-Подільського
коледжу культури і мистецтв

Мартиненку О.П.
випускника Кам'янець-Подільської ЗОШ № 39
Потапенка Петра Івановича

заява.

Прошу зарахувати мене до Кам'янець-Подільського коледжу культури і мистецтв на навчання за спеціальністю 5.02020201 «Хореографія».

До заяви додаю:

- 1) свідоцтво про закінчення 9 класів;
- 2) автобіографію;
- 3) чотири фотокартки (3x4).

09.07.2021

(підпис)

7. Ознайомитися із пам'яткою «Як працювати над складанням ділових паперів».

IV. ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

Самостійна робота учнів: написати за поданими зразками заяву й автобіографію.

Оцінювання.

1.3. Конспект уроку розвитку зв'язного мовлення. Ділові папери. Протокол (11 клас).

Тема. Урок розвитку зв'язного мовлення. Ділові папери. Протокол.

Мета: ознайомити учнів із протоколом, його оформленням і структурою; вдосконалювати вміння учнів складати протокол; виховувати мовленнєву культуру оформлення ділових паперів; сприяти розвитку комунікативної компетентності, логічного мислення; збагаченню учнівської лексики.

Тип уроку: застосування знань і формування вмінь.

Обладнання: підручник, комп'ютер, проєктор, презентація .

Перебіг уроку

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАННЯ ШКОЛЯРІВ

1. Організаційний момент.
2. Оголошення теми та мети уроку.

II. СПРИЙНЯТТЯ ТА ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Слово вчителя.

Розпочнемо урок віршем Дмитра Білоуса:

Протокол

*Хай думок не кожен порух,
Та чи єдність чи розкол, –
Все, що відбулось на зборах,
Вам розкаже Протокол.*

*Склад президії. Присутні
(кількість їх). Порядок дня.
Основні думки присутні –
План, конкретні завдання.*

*Що зробив наш осередок
(все важливе, непросте).
Слухали: про те-то й те-то,
Ухвалили: те-то й те...*

*Протоколи ще бувають
дещо схожими на акт,
документ, який складають
про подію, певний факт.*

*Між державами угоди
про кордон, чи про футбол, –
Підписали на нараді!*

і складала – Протокол!

(Дмитро Білоус) [31, с. 166].

Протокол – один із видів важливих ділових паперів, один з найпоширеніших документів колегіальних органів. У ньому фіксують хід і результати проведення зборів, конференцій, засідань, нарад. У протоколах відбиваються всі виступи з питань, що розглядаються, і рішення, ухвалені під час обговорення. Протокол веде секретар або інша спеціально призначена особа. Протоколи підписує голова й секретар, а протоколи засідань комісій – усі члени президії [57, с. 229].

Структура протоколу: (заголовок, вступна та основна частини), у вступі зазначаються прізвища, ініціали голови, секретаря зборів, усіх присутніх членів колегіального органу і запрошених, а також порядок денний.

Основна частина протоколу поділяється на розділи: СЛУХАЛИ, УХВАЛИЛИ (у простому протоколі), а також ВИСТУПИЛИ (у складному).

З найбільш важливих питань ухвалюється постанова (резолуція), яка містить вступ (оцінка виконаної роботи, визначення завдань наступної) та резолюцію (перелік заходів по виконанню поставлених завдань) [31, с. 139].

2. Робота з підручником.

- 1) Розглянути зразки протоколів.
- 2) Самостійно опрацювати матеріал вправи з підручника. Дати відповідь на питання: чим відрізняється простий протокол від складного?

3. Розкрити зміст поняття «витяг з протоколу».

Текст протоколу має бути точним, лаконічним, складеним на основі виступів, повинен усебічно характеризувати обговорюване питання з додержанням змісту й форми викладу, позиції учасників сторін [39, с. 37].

Крім повного протоколу, є ще коротка форма – витяг з протоколу. У витягу вказують прізвища та ініціали тих, хто виступив (без викладу виступів), а також зміст прийнятих рішень. Витяг із протоколу підписують

голова й секретар засідання. У протоколі роблять помітку про зроблений витяг, а також зазначають, кому його вручено чи надіслано) [39, с. 37].

4. Тренінг «Ланцюжок думок». Поміркуйте над тим, протоколи яких зібрань і засідань можна створити. Яких мовних одиниць слід уникати під час складання протоколу? Від якої особи слід викладати відомості у протоколі? Які особливості витягів з протоколів?

5. Мозковий штурм. Створення тексту протоколу загальних зборів активу навчального закладу.

6. Самостійна робота учнів. Виконати за підручником вправу.

Підбиття підсумків уроку.

Оцінювання.

III. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ: ПІДГОТУВАТИ УСНИЙ ВИСТУП ПРО ВИДИ ДІЛОВИХ ПАПЕРІВ І ЇХ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ЛЮДИНИ.

1.4. Конспект уроку розвитку зв'язного мовлення. Ділові папери. Звіт про виконану роботу (11 клас).

Тема. Розвиток зв'язного мовлення. Звіт про виконану роботу.

Мета: ознайомити учнів зі звітом як офіційно-діловим папером; вдосконалювати їх уміння писати і правильно оформляти звіти; виховувати в учнів мовленнєву культуру оформлення ділових паперів; сприяти розвитку комунікативної компетентності, логічного мислення; збагаченню учнівської лексики;

Тип уроку: застосування знань і формування вмінь.

Обладнання: підручник, комп'ютер, проектор, презентація

Перебіг уроку

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАННЯ ШКОЛЯРІВ

1. Організаційний момент.
2. Оголошення теми та мети уроку.

II. СПРИЙНЯТТЯ Й ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Запитання до учнів:

- 1). Що таке документ?
- 2). Який документ називається звітом?
- 3). Які існують види звітів?
- 4). Яка структура звіту?

2. Пояснення вчителя.

Звіт – це інформація про виконану роботу, діяльність якогось колективу, організації, закладу за певний проміжок часу. Звіт може бути усним і письмовим, оформленим у вигляді зв'язного тексту або цифрових (статистичних) даних [31, с. 141].

Звіт складається за планом, який передбачає:

- а) загальну характеристику роботи;
- б) аналіз її позитивних і негативних сторін;
- в) висновки і оцінку того, що зроблено;
- г) пропозиції щодо поліпшення діяльності тих, хто звітує, у майбутньому.

Структура звіту:

- а) звертання до присутніх (в усному звіті);
- б) характеристика звітного періоду (за який час і хто звітується);
- в) характеристика-перелік запланованих заходів чи розкриття певного запланованого обсягу роботи;
- г) опис виконаної роботи, характеристика якості проведених заходів;
- д) виділення особливо активних працівників;
- е) перелік заходів, не виконаних у звітний період, пояснення причин їх невиконання;
- є) перелік і характеристика заходів, проведених додатково до запланованих;
- ж) заключна частина звіту, висновки і пропозиції;
- з) підпис автора звіту чи відповідальної особи даного колективу [31, с. 142].

3. Розглянути звіт, наведений у підручнику, інші зразки звітів, підготовлені вчителем і спроектовані на дошку.

4. Ділова гра (допомагає пригадати відомості про вивчені раніше ділові папери).

Частина учнів – комерсанти, бізнесмени, керівники банків, приватних підприємств тощо. Решта – особи, які наймаються до них на роботу. Умови найму – відповісти на запитання співбесіди:

Що таке документ?

Що таке розписка?

Які бувають розписки?

Що слід зазначати у розписці?

Після співбесіди і «роботодавці» і «наймані працівники» пишуть різноманітні розписки (про одержання товару, грошової позички тощо). Схожу гру можна провести щодо інших документів, вивчених раніше.

5. Самостійна робота учнів. Виконати за підручником вправу.

ІІІ. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ: ПІДГОТУВАТИ ЗВІТ ПРО ПРОВЕДЕННЯ ЗБОРІВ КЛАСУ ЩОДО АНАЛІЗУ ЯКОСТІ НАВЧАННЯ І ПІДГОТОВКИ ДО СКЛАДАННЯ ЗНО.

Висновки до 2 розділу. У розділі подана спроба реалізації практичного підходу до опрацювання офіційно-ділового стилю мовлення, проаналізовані методичні засади роботи зі стилістики саме на уроках української мови в закладах загальної середньої освіти. Запропоновані плани-конспекти уроків розвитку зв'язного мовлення у 9 і 11 класах, під час яких відбувається систематизація й узагальнення знань про стилі та типи мовлення, мету і сферу реалізації функціональних стилів, мовні засоби, що притаманні конкретному стилю мовлення. Слід зазначити, що саме під час уроків зв'язного мовлення відбувається робота зі стилістики, ознайомлення зі специфікою функціональних стилів мовлення.

У розроблених конспектах уроків запропонований варіант вивчення окремих ділових паперів (заяви, автобіографії, звіту, протоколу), їх

структури, специфіки, мовних засобах. Під час уроків використані різноманітні методи і прийоми роботи із офіційно-діловим стилем мовлення у старших класах, серед яких найбільш продуктивними є ділова гра, мікрофон, мозковий штурм тощо.

ВИСНОВКИ

Магістерська робота присвячена розробці методичних засад роботи із офіційно-діловим стилем під час розвитку зв'язного мовлення на уроках української мови у сучасній школі. Під час сучасного уроку української мови мають бути враховані особливості та закономірності, які впливають на формування учнівських компетенцій, продумана побудова різних типів уроків та використання продуктивних технологій. Учителю має формувати та удосконалювати вміння і навички учнів щодо користування українською мовою в усіх сферах і видах мовленнєвої діяльності. Відповідно, розробка нових підходів, напрацювання новітніх методів і прийомів роботи під час вивчення стилістики на уроках розвитку зв'язного мовлення є надважливою. Виконавши наше дослідження, ми досягли таких результатів:

1. Доведено, що на сьогодні з'явилась потреба в удосконаленні та зміні структури та змісту уроку української мови під час вивчення офіційно-ділового функціонального стилю мовлення.

2. Під час плідного уроку мови педагог має організувати навчання таким чином, щоб усі діти були залучені до процесу навчання, виявляли знання й активно висловлювали думки. Підґрунтям якісного проведення плідного уроку і появи позитивних результатів такого уроку є спільна діяльність, під час якої кожен учасник робить свій індивідуальний внесок.

3. У першому розділі проаналізовані специфічні риси технології сучасного уроку мови в школі, визначені традиції та інновації, які активно використовуються під час навчального процесу на уроках української мови.

4. Доведено, що перед навчальними закладами нового типу стоїть надважливе завдання формування мовної особистості. Такі навчальні заклади мають реалізовувати у своїй діяльності концепцію національної школи.

5. Розкриті значення терміна *«педагогічна технологія»*, проілюстровано, що на сучасних уроках української мови у закладах загальної середньої освіти слід впроваджувати педагогічні технології

педагогічного проектування, модульного навчання мови, інтерактивного навчання, інтегрованого навчання.

6. Підґрунтям технологічного підходу у навчанні є такі принципи: особистісно орієнтований, функціонально-комунікативний, інтегративний, принципи системної організації навчання та активної взаємодії.

7. Технологічний підхід до вивчення української мови має базуватися на чіткому плануванні навчальної роботи; виокремлені шість взаємопов'язаних етапів реалізації технологічного підходу до навчання української мови.

8. Зазначено, що у лінгводидактиці існує декілька підходів до класифікації уроків рідної мови у закладах загальної середньої освіти. У шкільній практиці найбільш популярною є класифікація уроків за навчальною метою, відповідно, уроки рідної мови поділяються на аспектні уроки та уроки розвитку зв'язного мовлення, метою яких є розвиток комунікативних умінь і навичок.

9. Розглянута специфіка та основні напрями роботи зі стилістики на уроках української мови в закладі загальної середньої освіти, запропоноване використання стилістичних вправ різного типу.

10. У другому розділі поданий варіант реалізації практичного підходу щодо опрацювання офіційно-ділового стилю мовлення, окреслені методичні засади роботи зі стилістики на уроках української мови в закладах загальної середньої освіти.

11. Запропоновані плани-конспекти уроків розвитку зв'язного мовлення у 9 і 11 класах, які присвячені систематизації та узагальненню знань про стилі та типи мовлення, мету і сферу реалізації функціональних стилів, мовні засоби, що притаманні конкретному стилю мовлення.

12. У розроблених конспектах уроків запропонований варіант вивчення окремих ділових паперів (*заяви, автобіографії, звіту, протоколу тощо*), їх структури, специфіки, мовних засобів. Під час уроків використані

різноманітні методи і прийоми роботи із офіційно-діловим стилем мовлення у старших класах (*ділова гра, мікрофон, мозковий штурм* тощо).

13. Надалі вважаємо за потрібне розробити практичні моделі роботи з різними стилями мовлення на уроках розвитку зв'язного мовлення у 5–11 класах закладів загальної середньої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абрамович С.Д, Чікарькова М.Ю. Мовленнєва комунікація: підруч. для студ. вищ. навч. закл. К.: Центр навчальної літератури, 2004. 472 с.
2. Артемова Л.В. Педагогіка і методика вищої школи: навч.-метод. посіб. для викладачів, аспірантів, студентів магістратури. К.: Кондор, 2008. 272 с.
3. Бабкина О.А., Колесник Т.А. Уроки розвитку зв'язного мовлення. 5–6 класи / за заг. ред. Г.Р. Корицька. Харків: Вид. група «Основа», 2008. 127 с. (Б-ка журн. «Вивчаємо українську мову та літературу»; Вип. 3 (52)).
4. Бех І.Д. Наукові засади і принципи функціонування особистісно зорієнтованих виховних технологій. *Особистісно орієнтована освіта в умовах гуманітарної гімназії: Проблеми, досвід, перспективи*. Миколаїв, 2000. С. 4–9.
5. Білоусенко П.І., Арешенков Ю.О. Учїться висловлюватися. К.: Радянська школа, 1990. 126 с.
6. Біляєв О.М. Інтегровані уроки рідної мови. *Дивослово*. 2003. № 5. С. 36–39.
7. Бондаренко Н. Уроки розвитку мовлення: 5 клас. *Дивослово*. 2004. № 1. С. 35–38.
8. Боровик О.В. Сучасні технології навчання української мови. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2003. № 6. С. 33–34.
9. Варзацька Л., Дворецька Л. Методика інтегрованого уроку мови (5 клас). *Дивослово*. 2004. № 3. С. 31–50.
10. Васьков Ю.В. Педагогічні теорії, технології, досвід: Дидактичний аспект. Харків: Скорпіон, 2000. 120 с.

11. Вербовий О. Українська мова «з нуля»: Система ефективних методик розвитку зв'язного мовлення. *Українська мова та література*. 2005. № 29–32. С. 3–83.
12. Глазова О.П. Українська мова: підруч. для 5 кл. загальноосвіт. навч. закл. К.: Видавничий дім «Освіта», 2013. 272 с.
13. Голуб Н.Б., Остапенко Н.М. Дивосвіт: Дидактичний матеріал з розвитку зв'язного мовлення учнів для 6–7 класів. Черкаси: Брама, 2000. 263 с.
14. Гордєєва Л.М. Українська мова. 9 клас: Плани-конспекти уроків. Харків: Ранок, 2000. 224 с.
15. Горошкіша О.М., Попова Л.О. Сучасний урок української мови: від планування до проведення. Харків: Вид. група «Основа», 2010. 111 с. (Б-ка журн. «Вивчаємо українську мову та літературу»; Вип. 5 (78)).
16. Дванадцятирічна школа. Сучасний урок української мови в 5 класі / Упорядник С.А. Омельчук. Харків: Вид. група «Основа», 2005. 96 с. (Б-ка журн. «Вивчаємо українську мову та літературу»; Вип. 6 (19)).
17. Дилц Р.Б., Эпсайд Т.А. Динамическое обучение. Перев. с англ. А.А. Рунихина. Воронеж: НПО «МОДЭК», 2001. 416 с.
18. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. К.: Академвидав, 2004. 218 с.
19. Донченко Т.К. Організація навчальної діяльності учнів на уроках рідної мови: посіб. Для вчителів і студентів. К.: Фондація ім. О. Ольжича, 1995. С. 4–5.
20. Дороз В.Ф. Методика навчання української мови в загальноосвітніх закладах: Навч. пос. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 386 с.
21. Дрогуль П.К. Сучасна українська ділова мова. Шпаргалка для студента. Харків: Торгсінг плюс, 2008. 48 с.
22. Єрмоленко С., Мацько Л. Навчально-виховна концепція вивчення української (державної) мови. *Дивослово*. 1994. №7. С. 29–31.

23. Заболотний О.В., Заболотний В.В. Українська мова. 5 клас: Підруч. для загальноосвіт. навч. закл. К.: Генеза, 2013. 256 с.
24. Інтерактивне навчання на уроках української мови та літератури / Упоряд. К.Ю. Голобородько, Н.П. Ткаченко. Харків: Вид. група «Основа», 2007. 176 с. (Б-ка журн. «Вивчаємо українську мову та літературу»; Вип. 4 (41)).
25. Канівська О.І. Незвичайний урок. *Українська мова і література в школі*. 1998. № 4. С. 60–62.
26. Караман С.О. Методика навчання української мови в гімназії: Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. Київ: Ленвіт, 2000. 272 с.
27. Караман С. Урок як основна форма організації навчання мови. *Українська мова і література в загальноосвітній школі*. 2004. № 11. С 46–54.
28. Кобцев Д.А. Інтегроване навчання на уроках української мови: англійська мова, російська мова, українська література, зарубіжна література, історія України, етика. Харків: Вид. група «Основа», 2010. 299 с. (Б-ка журн. «Вивчаємо українську мову та літературу»; Вип. 1 (74)).
29. Кобцев Д.А. Інтегроване навчання на уроках української мови: природознавство, математика, трудове навчання, фізична культура, основи здоров'я. Харків: Вид. група «Основа», 2010. 314 с. (Б-ка журн. «Вивчаємо українську мову та літературу»; Вип. 4 (77)).
30. Ковальчук С. Цикл уроків з теми «Лінгвістика тексту» (9 клас): Педагогічний досвід. *Українська мова і література в школі*. 2004. № 1. С. 31–34.
31. Корницька Г.Г. Українська мова. 10–11 класи: Плани-конспекти уроків. Харків: Ранок, 2000. 176 с.
32. Котик Т.М. Методика навчання української мови в початковій школі: Навчально-методичний посібник для студентів дистанційної форми

- навчання спеціальності «Початкова освіта». Івано-Франківськ, 2015. 295 с.
33. Кучерук О.А. Перспективні технології навчання в шкільному курсі української мови: навч. посіб. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2007. 182 с.
34. Мацько Л.І. Українська мова в освітньому просторі: навч. посіб. Для студентів-філологів освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр». К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова. 2009. 607 с.
35. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах / Колектив авторів за редакцією М.І. Пентилюк: А.Г. Галетова, С.О. Караман, Т.В. Коршун, А.В. Нікітіна, І.П. Лопушинський: Підручник для студентів-філологів. К.: Ленвіт, 2000. 264 с.
36. Методика навчання української мови в початковій школі: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За наук. ред. М.С. Вашуленка. К.: Літера ЛТД, 2011. 364 с.
37. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті. К.: Шкільний світ, 2001. 16 с.
38. Нечитайло Н. Систематизація та узагальнення вивченого з мови у 10-11 кл. 40 карток. *Українська мова і література*. 2004. № 42. С. 3–44.
39. Нікольченко М.В. Українська ділова мова: лекції, контрольні питання, практичні завдання до всіх тем курсу для студентів спеціальності «Українська мова та література» денної та заочної форми навчання. Маріуполь: МДУ, 2011. 70 с.
40. Омельчук С.А., Кумейська Н.В., Середа Л.В., Чаловська М.В. Сучасний урок української мови в 7 класі. Харків: Вид. група «Основа», 2007. 208 с. (Б-ка журн. «Вивчаємо українську мову та літературу»; Вип. 6 (43)).
41. Омельчук С.А., Середа Л.В., Кумейська Н.В., Заводяна О.І. Сучасний урок української мови в 6 класі. Харків: Вид. група «Основа», 2006.

- 208 с. (Б-ка журн. «Вивчаємо українську мову та літературу»; Вип. 6 (31)).
42. Остапенко Н.М., Симоненко Т.В., Руденко В.М. Технологія сучасного уроку рідної мови: навч. посіб. Київ: ВЦ «Академія», 2012. 248 с.
43. Острроверхова Н.М. Аналіз уроку: концепції, методики, технології. К.: Фірма «ІНКОС», 2003. 352 с.
44. Пасічник Є.А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах: Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. К.: Ленвіт, 2000. 384 с.
45. Пентиліук М., Гайдаєнко І. Функційно-стилістичний аспект у навчанні морфології в основній школі. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету: збірник наукових праць. Серія «Педагогічні науки»*. Ізмаїл: РВВ ІДГУ, 2019. Вип.39. С. 110–118.
46. Пентиліук М.І. Культура мови і стилістика: пробний підручник для гімназій гуманітарного профілю. К.: Вежа, 1994. 240 с.
47. Пентиліук М. Наукові засади комунікативної спрямованості у навчанні рідної мови. *Українська мова і література в школі*. 1999. №3. С. 8–10.
48. Пентиліук М.І., Окуневич Т.Г. Сучасний урок української мови. Харків: Вид. група «Основа», 2007. 176 с. (Б-ка журн. «Вивчаємо українську мову та літературу»; Вип. 7 (44)).
49. Пентиліук М.І. Робота зі стилістики в 4-6 класах: посібник для вчителів. К.: Рад. школа, 1984. 136 с.
50. Пометун О.І., Пироженко Л.В. Сучасний урок: Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посіб. К.: А.С.К. 2004. 192 с.
51. Проектне навчання на уроках української мови та літератури. Учитель року / уклад. Є.І. Науменко, О.М. Чхайло. Харків: Вид. група «Основа», 2008. 122 с. (Б-ка журн. «Вивчаємо українську мову та літературу»; Вип. 2 (51)).

52. Семчук Д.Б. Вивчення практичної стилістики та культури мовлення. 10-11 класи. К.: Редакції загальнопедагогічних газет, 2003. 128 с. (Бібліотека «Шкільного світу»).
53. Супрун С. Критерії оцінювання успішності учнів з української мови: минуле і сучасне. *Українська мова і література в школі*. 2003. № 6. С. 54–57.
54. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. Вибрані твори в 5 томах. Т. 3. К.: Радянська школа, 1977. 350 с.
55. Українська мова: Підручник для 10-11 класів шкіл з українською та російською мовами навчання. К.: Освіта, 1998. 240 с.
56. Хохрякова Л.Ф., Семашко Т.Ф. Українська словесність (українська мова професійного спрямування): Навчальний посібник для студентів спеціальностей «Міжнародна економіка» та «Менеджмент організацій». Маріуполь: «Прін-Сервіс», 2009. 311 с.
57. Шевчук С.В. Ділове мовлення. Модульний курс: Підручник. К.: Арій, 2008. 448 с.
58. Шелехова Г.Т. Про систему розвитку зв'язного мовлення учнів. *Дивослово*. 1994. № 1. С. 26–29.
59. Шелехова Г. Формування вмінь сприймати усне і писемне мовлення: Різновиди вправ у 7 класі. *Дивослово*. 2004. № 9. С. 14–19.
60. Щербина В.І., Волкова О.В., Романенко О.В. Інтерактивні технології на уроках української мови та літератури. Харків: Вид. група «Основа», 2005. 96 с. (Б-ка журн. «Вивчаємо українську мову та літературу»; Вип. 3 (16)).
61. Шляхова В.В. Українознавчі засади мовної освіти. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. 2010. 198 с.
62. Ющук І. Роздум про мету викладання рідної мови в школі. *Дивослово*. 2004. № 9. С. 10–14.
63. Яворська С. Методика навчання української мови: проблеми, теорія, практика. Рідна школа. 2004. № 2. С. 65–68.